

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ZOOTEHNIKO

Ula PATERNOST

**VPLIV PRISOTNOSTI TERAPEVTSKEGA PSA NA
OTROKE Z MOTNJAMI GOVORA IN POZORNOSTI**

DIPLOMSKO DELO

Univerzitetni študij

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ZOOTEHNIKO

Ula PATERNOST

**VPLIV PRISOTNOSTI TERAPEVTSKEGA PSA NA OTROKE Z
MOTNJAMI GOVORA IN POZORNOSTI**

DIPLOMSKO DELO
Univerzitetni študij

**EFFECT OF THERAPY DOG PRESENCE ON CHILDREN WITH
SPEECH DISORDER AND ATTENTION DEFICIT**

GRADUATION THESIS
University studies

Ljubljana, 2016

Z diplomskim delom zaključujem univerzitetni študij kmetijstvo – zootehnika. Opravljeno je bilo na Oddelku za zootehniko Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani. Podatki so bili v celoti zbrani v enotah Vrtca Antona Medveda Kamnik.

Komisija za dodiplomski študij Oddelka za zootehniko je za mentorico diplomskega dela imenovala doc. dr. Dušanko Jordan in za somentorico doc. dr. Martino Ozbič.

Recenzent: prof. dr. Peter DOVČ

Komisija za oceno in zagovor:

Predsednik: doc. dr. Silvester ŽGUR
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Članica: doc. dr. Dušanka JORDAN
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Članica: doc. dr. Martina OZBIČ
Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta

Član: prof. dr. Peter DOVČ
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Datum zagovora:

Podpisana izjavljam, da je naloga rezultat lastnega raziskovalnega dela. Izjavljam, da je elektronski izvod identičen tiskanemu. Na univerzo neodplačano, neizključno, prostorsko in časovno neomejeno prenašam pravici shranitve avtorskega dela v elektronski obliki in reduciranja ter pravico omogočanja javnega dostopa do avtorskega dela na svetovnem spletu preko Digitalne knjižnice Biotehniške fakultete.

Ula Paternost

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

- ŠD Dn
DK UDK 615.85(043.2)=163.6
KG terapevtske živali/terapevtski pes/otroci/motnja govora/motnja pozornosti
KK AGRIS /
AV PATERNOST, Ula
SA JORDAN, Dušanka (mentorica)/OZBIČ, Martina (somentorica)
KZ SI-1230 Domžale, Groblje 3
ZA Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko
LI 2016
IN VPLIV PRISOTNOSTI TERAPEVTSKEGA PSA NA OTROKE Z MOTNJAMI GOVORA IN POZORNOSTI
TD Diplomsko delo (univerzitetni študij)
OP X, 59 str., 9 pregl., 14 sl., 5 pril., 52 vir.
IJ sl
JI sl/en
- AI V obdobju treh mesecev smo med individualnimi urami strokovne pomoči preučevali vpliv prisotnosti terapevtskega psa na delo petih predšolskih otrok z motnjami govora in pozornosti. Vsakega otroka smo opazovali dvakrat na teden po eno uro, en teden ob prisotnosti terapevtskega psa in drugi teden brez njega. Ob prisotnosti terapevtskega psa je bila ura strokovne pomoči v povprečju daljša za 4 minute ($P = 0,042$), delež časa, ki so ga otroci namenili delu, pa značilno manjši za 11,19 % ($P = 0,0008$). Kljub temu v številu opravljenih nalog ni bilo značilnih razlik glede na to, ali je bil terapevtski pes prisotna ali ne ($P = 0,0908$). Ob prisotnosti terapevtskega psa so otroci redkeje prekinili delo ($P = 0,0012$) in potrebovali manj spodbud ($P = 0,0001$). Na podlagi rezultatov lahko sklepamo, da so otroci ob prisotnosti terapevtskega psa naloge opravili hitreje in z manj motnjami, kar kaže na njihovo boljše motivacijo in koncentracijo med opravljanjem nalog. Prisotnost terapevtskega psa je pozitivno vplivala tudi na govor otrok z govornim primanjkljajem, nanje je delovala pomirjajoče; s pomočjo terapevtskega psa smo enemu izmed otrok celo pomagali premagati lažjo obliko strahu pred psi.

KEY WORDS DOCUMENTATION

DN Dn
DC UDC 615.85(043.2)=163.6
CX therapy animals/therapy dog/children/speech disorder/attention deficit
CC AGRIS /
AU PATERNOST, Ula
AA JORDAN, Dušanka (supervisor)/OZBIČ, Martina (co-supervisor)
PP SI-1230 Domžale, Groblje 3
PB University of Ljubljana, Biotechnical faculty, Faculty Department of Animal Science
PY 2016
TI EFFECT OF THERAPY DOG PRESENCE ON CHILDREN WITH SPEECH
DISORDER AND ATTENTION DEFICIT
DT Graduation Thesis (University studies)
NO X, 59 p, 9 tab., 14 fig., 5 ann., 52 ref.
LA sl
AL sl/en

AB During a three-month-period we were studying in individual expert sessions the influence of therapeutic character of dog's presence on the work of five pre-school children with speech- and attention disorder. Each child was being observed twice a week for an hour – one week in the presence of a dog, another week without the dog. On average, in the presence of dog the session lasted four minutes longer ($P = 0.042$) whereas children's working time was significantly shorter by 11.19% ($P = 0.0008$). Despite shorter working time there was no significant difference in the number of completed tasks concerning the presence and the absence of dog ($P = 0.0908$). In the presence of dog children's work was less frequently interrupted ($P = 0.0012$), also, they needed less stimulation ($P = 0.0001$). Therefore, according to the results we can conclude that children performed their tasks faster and with fewer interruptions in the presence of the dog, which is an indicator of better motivation and concentration while performing their tasks. Further, being reassuring dog's presence had positive influence on speech of children with speech disorder. In addition, it was also encouraging, that one of the children successfully got over his fear of a dog.

KAZALO VSEBINE

	str.
Ključna dokumentacijska informacija (KDI).....	IV
Key Words Documentation (KWD).....	V
Kazalo vsebine	V
Kazalo preglednic.....	VIII
Kazalo slik.....	VIII
Kazalo prilog.....	VIII
Okrajšave in simboli	V
1 UVOD.....	1
2 PREGLED OBJAV.....	2
2.1 AKTIVNOSTI IN TERAPIJA S POMOČJO ŽIVALI	2
2.1.1 Zgodovina uporabe živali v terapevtske namene.....	2
2.1.2 Aktivnosti s pomočjo živali	3
2.1.3 Terapija s pomočjo živali	4
2.1.4 Vpliv živali na človeka.....	5
2.1.5 Vrste živali, ki se najpogosteje uporabljajo v terapevtske namene.....	8
2.2 PES.....	12
2.2.1 Udomačitev psa	12
2.2.2 Splošne značilnosti psa	13
2.2.3 Uporaba psa.....	13
2.3 OTROCI S POSEBNIMI POTREBAMI.....	14
2.3.1 Otroci z govorno-jezikovnimi motnjami.....	15
2.3.2 Motnje pozornosti in/ali hiperaktivnosti	23
3 MATERIAL IN METODE	27
3.1 MATERIAL.....	27
3.1.1 Predstavitev raziskave in ciljev.....	27
3.1.2 Predstavitev otrok.....	27
3.1.3 Predstavitev psice Aje.....	32
3.2 METODE.....	34
3.2.1 Čas in trajanje opazovanj	34
3.2.2 Kazalniki dela otrok	36

3.3	STATISTIČNA OBDELAVA PODATKOV	39
4	REZULTATI	41
4.1	KAZALNIKI DELA OTROK	41
4.2	VPLIV PRISOTNOSTI PSICE NA GOVORNI JEZIK, NEMIRNOST IN STRAH PRED PSI PRI OTROCIH	46
5	RAZPRAVA IN SKLEPI	47
5.1	RAZPRAVA	47
5.1.1	Kazalniki dela otrok	47
5.1.2	Vpliv prisotnosti psice na govorni jezik, nemirnost in strah pred psi pri otrocih	48
5.2	SKLEPI	49
6	POVZETEK	50
7	VIRI	52
	ZAHVALA	
	PRILOGE	

KAZALO PREGLEDNIC

	str.
Preglednica 1: Pozitivni in negativni učinki aktivnosti in terapij s pomočjo živali na človeka	8
Preglednica 2: Kronološki prikaz govornega razvoja (Marjanovič Umek in sod., 2006)....	18
Preglednica 3: Opisna statistika dolžine učne ure (min) po otrocih (N = 12).....	37
Preglednica 4: Opisna statistika kazalnikov dela otrok (N = 60).....	41
Preglednica 5: Viri variabilnosti in statistična značilnost njihovega vpliva na kazalnike dela otrok (p-vrednosti).....	42
Preglednica 6: Srednje vrednosti dolžine učne ure ob prisotnosti ali odsotnosti psice.....	42
Preglednica 7: Srednje vrednosti trajanja dela ob prisotnosti ali odsotnosti psice	43
Preglednica 8: Srednje vrednosti števila opravljenih nalog ob prisotnosti in odsotnosti psice	44
Preglednica 9: Srednje vrednosti števila motenj in spodbud med delom pri otrocih ob prisotnosti ali odsotnosti psice.....	45

KAZALO SLIK

	str.
Slika 1: Preizkus psa – reagiranje na invalidski voziček (Ambasadorji nasmeha, 2012).....	9
Slika 2: Blaž s psico Ajo	28
Slika 3: Oskar s psico Ajo.....	29
Slika 4: Jaša s psico Ajo.....	30
Slika 5: Saša s psico Ajo	31
Slika 6: Matej s psico Ajo	32
Slika 7: Psica Aja	33
Slika 8: Otrok se za nagrado lahko igra s psico	35
Slika 9: Otrok šteje piškote za psico	36
Slika 10: Spodbujanje otroka k opravljanju naloge s pomočjo psa	38
Slika 11: Srednje vrednosti (s standardno napako) dolžine učne ure pri posameznem otroku	43
Slika 12: Srednje vrednosti števila opravljenih nalog (s standardno napako) pri posameznem otroku.....	44
Slika 13: Srednje vrednosti števila motenj in spodbud (s standardno napako) pri posameznem otroku.....	45
Slika 14: Otrok premaga strah pred psico	46

KAZALO PRILOG

Priloga A: Soglasje staršev

OKRAJŠAVE IN SIMBOLI

APŽ (AAA) – aktivnost s pomočjo živali (angl. Animal-Assisted Activity)

TPŽ (AAT) – terapija s pomočjo živali (angl. Animal-Assisted Therapy)

PDD – otroci s prodorno motnjo (angl. pervasive developmental disorders)

MKB-10 – Mednarodne klasifikacije bolezni in sorodnih zdravstvenih problemov

APA – Ameriška psihiatrična zveza (angl. American Psychiatric Association)

DSM – Diagnostični in statistični priročnik za duševne motnje

WHO – Svetovna zdravstvena organizacija

AD/HD – motnja pozornosti in/ali hiperaktivnosti (angl. Attention Deficit/Hyperactivity Disorder)

R^2 – varianca

1 UVOD

Vloga živali v življenju človeka se je z leti zelo spremenila. Ljudem so živali v prazgodovini predstavljale le vir prehrane, z razvojem človeštva pa so začeli živali udomačevati in jih uporabljati kot družabnike. Med človekom in živaljo se je ustvaril nov, globok čustven odnos. Skozi druženje in prijateljevanje z živaljo je človek kmalu opazil njene številne pozitivne učinke na ljudi, kar je vodilo v postavitve temeljev uporabe živali v terapevtske namene.

Po letih opazovanj in raziskav so pozitivne učinke živali na ljudi dokazali različni znanstveniki, kot npr. Friedmann (1995), Morrison (2007), Wells (2007), Walters in Stokes (2008), Endenburg in Baarda (1995). Večletne raziskave so pokazale, da lahko živali, zlasti psi, ublažijo učinke stresnih življenjskih dogodkov, zmanjšujejo osamljenost in depresijo ter občutek tesnobe. Prav tako ugodno vplivajo na otrokov razvoj. Stik z živaljo daje otrokom večji občutek varnosti, zmanjšuje stres ter izboljša socialne interakcije in komunikacijo. Živali lahko otroka naučijo empatije, saj so popolnoma odvisne od človeka. Otroci najdejo v živali tudi zaupnika, ki jim pomaga pri premagovanju stisk, ki jih doživljajo v družini, šoli in drugod. Ker živali ne ocenjujejo in so odlični poslušalci, so lahko za otroka dobra tolažba, saj je socialna podpora staršev, učiteljev in drugih pogosto ocenjujoča.

Pes je med vsemi živalmi človekov najzvestejši spremljevalec, brezpogojno mu je naklonjen in prav zato največkrat uporabljen pri aktivnostih in terapijah s pomočjo živali. V Sloveniji je bilo leta 2004 ustanovljeno prvo društvo na področju aktivnosti in terapij s pomočjo živali, imenovano Ambasadorji nasmeha. V njem sva z mojo psico Ajo leta 2012 opravili izpit za terapevtski par. Ljubezen do živali in tudi veselje do dela z otroki sta nas spodbudila k izvedbi tega diplomskega dela. V njem smo želeli preučiti vpliv prisotnosti terapevtskega psa na otroke z motnjami govora in pozornosti.

2 PREGLED OBJAV

2.1 AKTIVNOSTI IN TERAPIJA S POMOČJO ŽIVALI

2.1.1 Zgodovina uporabe živali v terapevtske namene

Prvi zapisi o uporabi živali v terapevtske namene izhajajo iz Anglije. V bolnišnici York Retreat Hospital je psiholog William Tuke s sodelavci že leta 1792 spodbujal duševne bolnike k negovanju živali, predvsem ptic in kuncev, z namenom izboljšanja njihove samokontrole. Zapisi iz leta 1867 pričajo, da so v Nemčiji uporabljali živali pri zdravljenju bolnikov z epilepsijo. Tudi v tem primeru so pacienti skrbeli za živali, kot so ptice, mačke, psi in konji (Macauley, 2006). Leta 1919 je ameriška vojska pričela z uporabo psov pri psihiatričnih pacientih v psihiatrični bolnišnici St. Elizabeths Hospital v Washingtonu. V bolnišnici Pawling Army Air Force Convalescent Hospital so že leta 1942 spodbujali veterane, da so delali z živalmi na kmetijah, istega leta so uvedli tudi program, ki je vključeval pse. Večina bolnikov je bila žrtev utrujenosti ali pa so imeli telesne poškodbe, zato so potrebovali sprostitev. Živali so uporabljali tudi kot motivatorje za izboljšanje razpoloženja (Urichuk in Anderson, 2003).

Terapija s pomočjo živali se je uveljavila v Ameriki zahvaljujoč otroškemu psihoterapevtu Borisu M. Levinsonu, ki je leta 1960 po naključju spoznal, kako močan vpliv ima lahko žival na otroke. Levinson se je en mesec neuspešno trudil navezati pogovor in vzpostaviti stik z dečkom, ki je imel težave pri vzpostavljanju socialnih stikov. Nekega dne pa je deček prišel na terapijo nekoliko prej in se srečal z Levinsonovim psom, ki ga je le-ta običajno odstranil iz prostora pred prihodom pacientov. Otrok je v zelo kratkem času vzpostavil stik s psom in se začel z njim pogovarjati. Deček je bil zaradi prisotnosti psa bolj sproščen in pripravljen sodelovati. Med terapijo je bil nato pes ves čas prisoten (Macauley, 2006; Friesen, 2010). Številni rezultati kasnejših raziskav so potrdili ugoden vpliv živali na otrokov razvoj. Ocepek (2012) navaja, da na otroke ugodno vpliva navezanost, nikakor pa ne samo posedovanje živali. Socialna podpora, ki jo daje žival, ima nekatere prednosti v primerjavi s socialno podporo, ki jo dajemo ljudje. Razlika med človekom in živaljo je v tem, da žival omogoči otroku in odraslemu človeku, da se čuti brezpogojno sprejetega, medtem ko je podpora v človeški družbi pogosto pospremljena s kritiko.

2.1.2 Aktivnosti s pomočjo živali

Aktivnosti s pomočjo živali (ASŽ; angl. Animal-Assisted Activity – AAA) so definirane kot priložnosti za motivacijske, izobraževalne, rekreacijske in/ali terapevtske koristi, ki izboljšujejo kakovost življenja. Aktivnosti s pomočjo živali se izvajajo v različnih okoljih s posebej usposobljenimi strokovnjaki in/ali prostovoljci v sodelovanju z živalmi, ki izpolnjujejo določena merila (Pet Partners, 2015). Po mnenju McCulloch (1983, cit. po Marinšek in Tušak, 2007) so aktivnosti s pomočjo živali pravzaprav aktivnosti, ki temeljijo na stiku človeka z živaljo. Enake aktivnosti se lahko izvajajo z različnimi ljudmi, za razliko od terapije s pomočjo živali, ki je oblikovana za točno določeno osebo s specifičnim zdravstvenim problemom.

Poglavitne značilnosti ASŽ so, da se vsebina obiska spontano prilagaja trenutni situaciji, prav tako tudi trajanje obiska. Prostovoljcem oz. strokovnjakom poteka obiska ni treba beležiti, prav tako ni treba pripraviti specifičnih ciljev za vsak posamezen obisk (Hart, 1999).

Živali, ki so vključene v ASŽ, so izbrane na podlagi strogih kriterijev in izšolane posebej za te namene. Pomembno je paziti, da živali ne obremenjujemo preveč, saj je takšno delo lahko prijetno, a tudi naporno. Žival mora biti v dobri psihični in telesni kondiciji, saj mora biti sposobna navezovati več stikov hkrati, sprejemati zelo različne ljudi, upoštevati določena pravila vedenja, biti navajena na glasnost in hitre gibe, predvsem pri otrocih. Žival naj ne bi opravila več kot dveh terapevtskih obiskov na teden, in sicer po največ petdeset minut. Zelo pomembno je, da lastnik svojo žival dobro pozna in tako prepozna znake, ki jih začne kazati, ko je raven stresa zanj previsoka. Ko da žival svojemu lastniku tak znak, je obisk treba zaključiti (Marinšek in Tušak, 2007).

2.1.3 Terapija s pomočjo živali

Terapija s pomočjo živali (TSŽ; angl. Animal-Assisted Therapy – AAT) je po Pet Partners (2015) definirana kot ciljno usmerjena pomoč, pri kateri je žival, ki mora ustrezati specifičnim kriterijem, bistven del procesa zdravljenja. Terapijo s pomočjo živali vodi in/ali izvaja strokovnjak s področja zdravstva oz. socialnega dela, ki ima potrebno strokovno znanje in izkušnje s področja svoje zaposlitve. Namenjena je pospešenemu izboljšanju človekovega fizičnega, socialnega, čustvenega in miselnega oz. intelektualnega funkcioniranja. Izvaja se v različnih okoljih in lahko poteka na individualni ali skupinski ravni.

Pri TSŽ se vodnik živali in terapevt vnaprej dogovorita za točno določene cilje, ki jih želita doseči, in napravita načrt, kako te cilje doseči. Napredek oz. učinkovitost TSŽ merita z doseganjem teh ciljev. Cilje TSŽ po Pet Partners (2015) delimo na:

- fizične (izboljšanje motoričnih sposobnosti),
- mentalne (izboljšanje verbalne komunikacije in koncentracije, povečanje samozaupanja, zmanjšanje strahu in občutkov osamljenosti),
- izobraževalne (izboljšanje besednega zaklada, dolgoročnega in kratkoročnega spomina ter poznavanja pojmov),
- motivacijske (povečanje želje po pripadnosti skupini in stikih z drugimi člani skupine oz. osebjem, povečanje aktivnosti).

Pri ASŽ in TSŽ je pomembno, da imajo živali, ki so vključene v program, opravljen izpit iz poslušnosti (to velja za pse) in so veterinarsko pregledane. Žival in vodnik živali morata uspešno opraviti izpit za terapevtski par (Marinšek in Tušak, 2007).

Iz definicij, ki jih navajajo Pet Partners (2015), je razvidno, da med ASŽ in TSŽ obstajajo razlike. Medtem ko je TSŽ načrtno in sistematično voden proces, pri katerem sodelujejo specialno usposobljeni profesionalci in prostovoljci, pri ASŽ oboje od naštetega ni potrebno.

2.1.4 Vpliv živali na človeka

Živali so bile v preteklosti pomemben vir hrane, predmet verskega čaščenja, kasneje pa so jih uporabljali za transport in pomoč pri delu. Danes nam živali pogosto predstavljajo tudi hišne ljubljence, s katerimi mnogi razvijemo pristen prijateljski odnos (Walters in Stokes, 2008). Levinson je opisal ugodne učinke živali pri psihoterapiji otrok in s tem sprožil številne znanstvene raziskave, ki so potrdile ugoden vpliv živali na človekovo počutje in zdravje, prepoznani pa so bili tudi nekateri negativni učinki (Wells, 2007).

2.1.4.1 Pozitivni učinki živali

Prijateljstvo in navezanost na žival ima na človeka številne pozitivne učinke. Pripomore lahko k izboljšanju človekovih socialnih odnosov ter tudi njegovega telesnega in duševnega zdravja.

Večletne raziskave so pokazale, da lahko živali, zlasti psi, ublažijo učinke stresnih življenjskih dogodkov (npr. izguba ljubljene osebe, ločitev), zmanjšajo občutek tesnobe, osamljenost in depresijo. Živali ugodno vplivajo na splošno emocionalno zdravje, pomagajo pri vzpostavljanju stika z zdravnikom in olajšajo stisko ob izgubi ljubljene osebe (Wells, 2007). Pozitivni učinki uporabe živali v terapevtske namene se kažejo predvsem pri posameznikih z različnimi telesnimi okvarami (Eddy in sod., 1987, cit. po Walters in Stokes, 2008) ter čustvenimi (Kaminski in sod., 2002, cit. po Walters in Stokes, 2008) ali duševnimi motnjami (Mar in sod., 2000, cit. po Walters in Stokes, 2008), starejših (Fick 1993, cit. po Walters in Stokes, 2008; Crowley-Robinson in sod., 1996, cit. po Walters in Stokes, 2008) pri zasvojenih z drogo (Mar in sod., 2000, cit. po Walters in Stokes, 2008) in zapornikih (Walsh in Mertin, 1994, cit. po Walters in Stokes, 2008). Pozitivni učinki živali na ljudi se kažejo v izboljšanju razpoloženja, pozitivnem odnosu do živali, zmanjšanju neprimerne vedenja, večji samostojnosti, večji stopnji samozaupanja, dolgotrajnejši pozornosti, večji motivaciji, pridobitvi socialnih veščin in spretnosti, kvalitetnejšem in lažjem sodelovanju na različnih področjih, izboljšanju sposobnosti reševanja problemov, lažjem izražanju občutkov, večji odgovornosti, zdravi osebni rasti, izboljšanju spomina, skrbi za živali in ljudi, zmanjšanju manipulativnega vedenja, boljšem vključevanju v družbo in povečani sposobnosti zaupanja (Friedmann, 1995; Morrison, 2007). Živali večajo težnjo po sodelovanju, povečujejo zaupanje v ljudi, krepijo stik z realnostjo ter izboljšajo

samopodobo in samospoštovanje. Prav tako prisotnost živali zmanjšuje učinke žalosti in občutek bolečine (Ilič, 2013).

Živali ugodno vplivajo na otrokov razvoj. Pozitivno vplivajo predvsem na izgradnjo otrokovega samospoštovanja. Stik z živaljo jim daje večji občutek varnosti, zmanjšuje stres in tesnobo. Otroci najdejo v živali zaupnika, ki jim pomaga premagovati stiske, ki jih doživljajo v družini, šoli in drugod. Živali so dobra tolažba za otroka, saj je socialna podpora staršev, učiteljev in drugih pogosto ocenjujoča, medtem ko živali ne ocenjujejo in so lahko odlični poslušalci. V primeru otrok z neprimernim družinskim in širšim socialnim okoljem imajo živali posebej pomembno vlogo, saj lahko ti otroci v stiski poiščejo socialno podporo pri živalih. Živali pripomorejo tudi k izboljšanju socialnih interakcij in komunikacije (Barba, 1995; Ocepek, 2012). Pomemben del socialno-emocionalnega razvoja je tudi sposobnost empatije. Živali, ki so popolnoma odvisne od človeka, lahko naučijo otroka razumeti čustva in potrebe drugih, kar mu pomaga pri vživljanju v soljudi (Endenburg in Baarda, 1995). Tudi na razvoj govora živali vplivajo pozitivno, saj s svojo privlačnostjo in obnašanjem izvajajo iz otroka besedna sporočila. Poleg tega so potrpežljivi poslušalci otroškega bebljanja in otroka ne ocenjujejo kritično (Ocepek, 2012). Raziskave so pokazale, da otroci, ki imajo ob sebi žival, s katero se igrajo, prej spregovorijo kakor otroci, ki te možnosti nimajo. Za razvoj jezika je igra zelo pomembna. Učenje preko igre z živaljo je zelo uspešno, saj stimulira otroka k učenju in raziskovanju (Marinšek in Tušak, 2007).

Ob prisotnosti živali se znižata srčni utrip in krvni tlak (Baun in sod., 1984, cit. po Kaminski in sod., 2002; Friedmann in sod., 1983, cit. po Kaminski in sod., 2002; Nagengast in sod., 1997, cit. po Kaminski in sod., 2002; Vombrock in Grossberg 1988, cit. po Kaminski in sod., 2002; Wilson, 1987, cit. po Kaminski in sod., 2002). Pri ljudeh, ki imajo živali, so zabeležili tudi znižano raven holesterola in trigliceridov v krvi. Pri lastnikih mačk in psov so ugotovili izboljšanje fizične kondicije. Dokazano je bilo tudi, da se ob redni terapiji s pomočjo živali zmanjša poraba protibolečinskih zdravil in pomirjeval. Pri otrocih stik z živalmi lahko pripomore, da so ti bolj zdravi. Živali otrokom omogočajo, da pridejo v stik z mikroorganizmi, ki spodbujajo razvoj imunskega sistema; prav zato so otroci, ki so veliko v stiku z živalmi, načeloma bolj zdravi. Taki otroci naj bi imeli tudi manj alergij v primerjavi z otroki, ki živijo v okolju brez živali (Ocepek, 2012).

2.1.4.2 Negativni učinki aktivnosti in terapij s pomočjo živali

Aktivnosti in terapije s pomočjo živali imajo lahko pri udeležencih programa tudi negativne učinke. V skupini se lahko zgodi, da povzročijo rivalstvo in tekmovalnost, posamezniki lahko postanejo sebični, saj želijo imeti žival samo zase. Če je nadzor nad živaljo neustrezen, izbrana žival ni primerna; če pa se z živalmi ravna neprimerno, lahko pride tudi do poškodb tako živali kot ostalih udeležencev. Duševni bolniki ali bolniki z možganskimi poškodbami lahko izzovejo žival, ne da bi se tega zavedali, saj svojega vedenja in reakcij pogosto nimajo pod nadzorom. ASŽ oz. TSŽ lahko pri njih negativno vpliva tudi na stopnjo samozaupanja, saj imajo taki ljudje pogosto nerealna pričakovanja in zaradi tega lahko dobijo občutek, da jih je žival zavrnila oz. jih ne mara. Problem lahko predstavljajo tudi različne alergije na žival, ki povzročijo dihalne težave (astma), solzenje ali smrkanje. Nevarnost predstavljajo tudi zoonoze, kajti kljub strogim pravilom se ljudje lahko nalezejo boleznim, ki se prenašajo z živali na ljudi. Poleg tega imajo posamezniki lahko odpor do živali zaradi različnih razlogov, kot so različne kulture ali verska pripadnost, nekateri pa čutijo do živali različne strahove ali celo fobije. Poleg negativnega vpliva ASŽ in TSŽ na udeležence programa lahko žival negativno vpliva tudi na oskrbovalce. Posamezni oskrbovalci ne marajo živali, se jih bojijo, lahko so tudi alergični nanje. Prisotnost živali v kakršni koli inštituciji, še posebej zdravstveni, se nekaterim zdi neprimerna ali celo nesprejemljiva. Problem predstavljajo pravni problemi in odgovornost za morebitne nesreče, tudi premočan hrup lahko krši izpolnjevanje zdravstvenih predpisov (Marinšek in Tušak, 2007).

Izvajanja ASŽ in TSŽ lahko negativno vpliva tudi na živali, vključene v program, če so kršena pravila etičnega ravnanja z njimi. Pride lahko do poškodb ali krutega ravnanja, če se ljudje do živali vedejo nevede, grobo in impulzivno. Tudi kadar živali ne uživajo v obiskih ali če jim ni zagotovljeno dobro počutje (na primer pri živalih, nastanjenih v inštitucijah, primerna oskrba s hrano in vodo, dovolj prostora za gibanje), pride do negativnih posledic (Hatch, 2007; Marinšek in Tušak, 2007).

V preglednici 1 so povzeti glavni pozitivni in negativni učinki živali na človeka.

Preglednica 1: Pozitivni in negativni učinki ASŽ (aktivnosti s pomočjo živali) in TSŽ (terapije s pomočjo živali) na človeka (Wells, 2007; Walters in Stokes, 2008; Friedmann, 1995; Morrison, 2007; Ilič, 2013; Barba, 1995; Ocepek, 2012; Endenburg in Baarda, 1995; Marinšek in Tušak, 2007; Kaminski in sod., 2002; Hatch, 2007)

Pozitivni učinki	Negativni učinki
<p>Izboljšanje telesnega zdravja:</p> <ul style="list-style-type: none">• znižanje krvnega tlaka in srčnega utripa• izboljšanje fizične kondicije• zmanjšanje porabe protibolečinskih zdravil in pomirjeval• stik z mikroorganizmi spodbuja razvoj imunskega sistema• blagodejni vpliv na srčno-žilni sistem in apetit	<p>Udeleženci programa:</p> <ul style="list-style-type: none">• rivalstvo in tekmovalnost• poškodbe• alergije na živali• negativen vpliv na stopnjo samozaupanja• strah pred živaljo, fobije• zoonoze
<p>Izboljšanje duševnega zdravja:</p> <ul style="list-style-type: none">• pozitiven vpliv na izgradnjo otrokovega samospoštovanja• pozitiven vpliv na razvoj govora• ugoden vpliv na razvoj otrokovega čutenja, zaznavanja in razumevanja okolice• prisotnost živali zmanjšuje učinek stresa, tesnobe, žalosti in depresije• izboljšanje človekovih socialnih odnosov• zmanjšanje občutka osamljenosti, večja težnja po sodelovanju, krepitev stika z realnostjo	<p>Živali:</p> <ul style="list-style-type: none">• poškodbe• neustrezna oskrba in nastanitev

2.1.5 Vrste živali, ki se najpogosteje uporabljajo v terapevtske namene

V terapevtske namene se uporablja veliko vrst živali. Katero vrsto živali bomo vključili v ASŽ oz. TSŽ, je odvisno od namena, ki ga želimo z izbrano živaljo doseči. Marinšek in Tušak (2007) navajata, da je treba znotraj določene vrste dobro poznati posamezno žival, to je njene fizične značilnosti (telesna masa, velikost, moč živali ...) in temperament. Zelo

pomembno je tudi dobro poznavanje posameznikov, ki bodo z izbrano živaljo prihajali v stik. Poznati moramo njihove značajske lastnosti, bolezni oz. motnje ...

Pes je najpogostejša vrsta živali, uporabljena v ASŽ in TSŽ. Zaradi svoje navezanosti na človeka je dokazano najprimernejša žival za ta proces, saj nenehno išče stik s človekom in način, kako bi mu ustregel. Katerega psa bomo izbrali, je odvisno od osebnostnih značilnosti uporabnika, temperamenta psa, nalog, ki naj bi jih pes izvajal... Pes, primeren za terapijo, mora biti zaupljiv, vodljiv, poslušen in naklonjen vsem ljudem, ne samo tistim, ki jih že pozna (Chandler, 2012). Biti mora dobro socializiran in uživati v pozornosti. Pomembno je tudi, da psa ne moti glasna množica ljudi. Psi so lahko usposobljeni za pomoč pri fizični, govorni ali kognitivni rehabilitaciji. Terapevtski pes mora biti zdrav (veterinarsko pregledan, brez notranjih in zunanjih zajedavcev, opravljena mora imeti vsa potrebna cepljenja). Opravljen mora imeti tudi preizkus temperamenta, kjer se preverja predvsem plašnost in reagiranje v novih situacijah. Preizkus tako vključuje različne situacije, v katerih ljudje preglasno govorijo, se gibljejo opotekajoče, so na invalidskem vozičku (slika 1), se vedejo nepredvidljivo, odpeljejo psa stran od vodnika. Preverja se poslušnost psa in kako pes reagira na približevanje prijaznega tujca, ali mu dovoli, da ga boža, dvigne, neguje, mu sledi na povodcu (Ilič, 2013; Marinšek in Tušak, 2007).

Slika 1: Preizkus psa – reagiranje na invalidski voziček (Aktivnosti s pomočjo živali, 2016)

Mačka je žival, ki se v ASŽ in TSŽ tudi pogosto uporablja, je pa večkrat vključena v ASŽ kakor v TSŽ. Uporabimo jo lahko v primerih, ko uporabnik ne mara psov, je nanje alergičen ali pa se jih boji. Mačka zagotavlja poživljajočo in prijetno družbo ter blaži učinke osamljenosti. Pri mačkah je najbolj cenjena njihova igrivost, nežnost in ljubeznivost. Mačka je v primerjavi s psom manj zahtevna, saj ne potrebuje sprehodov in je zato tudi bolj primerna za ljudi, ki so manj fizično aktivni. Da mačko lahko vključimo v ASŽ in TSŽ, mora biti navajena božanja po vsem telesu ter je ob tem sproščena in zadovoljna, kar potrди s predenjem. Biti mora navajena hrupa, vpitja in nepričakovanega obnašanja, ne sme reagirati na prisotnost drugih mačk in psov. Dotikati se mora pustiti tujcem, ne le svojemu lastniku. Ne sme agresivno reagirati ob nenavadnem ravnanju uporabnika, kot je vlečenje ali bolj grobo božanje. Mačke se v ASŽ in TSŽ vključuje predvsem tedaj, kadar je cilj izboljšanje motorike in fine motorike. Tudi mačka mora biti pred uporabo v ASŽ in TSŽ veterinarsko pregledana (Marinšek in Tušak, 2007; Hart, 2000).

Konje, ki so ustrezno šolani, prav tako lahko vključimo v aktivnosti in terapije. Konji, ki se uporabljajo v ta namen, morajo biti popolnoma zanesljivi, prilagodljivi, pozorni, vodljivi, umirjeni in željni stikov s človekom. Terapija s pomočjo konja, pri kateri se ustvari odnos med človekom in konjem, je prijetno doživetje za vse sodelujoče. Ima pozitiven vpliv na gibalne in psihosocialne funkcije ter na dinamično zdravljenje, usmerjeno na celotnega človeka. Primerna je za slepe in slabovidne, gluhe in naglušne, gibalno ovirane osebe, osebe z govorno-jezikovnimi motnjami, osebe z motnjami vedenja in osebnosti ter osebe z motnjami v duševnem razvoju (Marinšek in Tušak, 2007). Keino in sod. (2009) navajajo, da je pri otrocih s prodorno motnjo (angl. Pervasive Developmental Disorders – PDD) med jahalnimi dejavnostmi prišlo do izboljšav v besedni in nebesedni komunikaciji. Raziskave so pokazale, da so otroci s PDD, ki so sodelovali pri jahalnih dejavnostih, bolj čustveno stabilni, bolj potrpežljivi in bolj spretni v stikih s svojimi prijatelji kakor otroci s PDD, ki v takšnih dejavnostih niso sodelovali.

Izraz terapija s pomočjo konja zajema tri različne načine uporabe konja: hipoterapijo, specialno-pedagoško in psihosocialno obravnavo s pomočjo konja ter psihoterapijo s pomočjo konja (Demšar Goljevšček, 2010); v nadaljevanju podrobneje predstavljamo le hipoterapijo, ki je najbolj znan način uporabe konja pri terapiji s pomočjo konj. Hipoterapija je posebna oblika fizioterapije, ki jo predpiše specialist. Dražljaji nihanja, ki nastanejo zaradi gibanja konja, se s konjevega hrbta prenašajo na bolnika in so sorodni gibanju medenice med hojo človeka. Ti dražljaji povzročajo graditev centralnega mišičnega tonusa,

prekinitev patoloških vzorcev in enakomerno ponavljanje pravilnih gibalnih vzorcev (Hipoterapija, 2012). Hipoterapija tako pripomore k uravnavanju mišičnega tonusa, pomaga pri stabilizaciji in mobilizaciji glave, trupa in udov, poveča gibljivost medeničnega dela in olajša učenje neodvisnega sedenja, stoje in hoje. Pripomore tudi k izboljšanju pozornosti in koncentracije ter funkciji notranjih organov (Burch in sod., 1995; Shurtleff in sod., 2009). Uporablja se pri osebah z multiplo sklerozo, cerebralno paralizo, ataksijo, hemiplegijo, parkinsonizmom, kroničnim poliartritisom ter pri osebah z obolelostjo srca in ožilja zaradi pomanjkanja gibanja.

Terapija s pomočjo delfinov se uporablja pri ljudeh z različnimi boleznimi in stanji, nevrološki motnjami, Downovim sindromom, cerebralno paralizo, avtizmom, sindromom AD/HD (motnja pozornosti in/ali hiperaktivnosti), globalnim zaostankom v razvoju, paralizo mišic in depresijo, pomaga lahko tudi pri lajšanju bolečin zaradi poškodb hrbtenice. Delfini so živali, ki imajo do človeka poseben odnos. Imajo izredno sposobnost učenja in so zelo naklonjeni človeku. Proces zdravljenja je sestavljen iz več faz: psihična priprava bolnika, stik med bolnikom in delfinom ter sproščanje po končanem kontaktu. To, da terapija poteka v vodi, pozitivno vpliva na motorično sposobnost in zmanjšuje depresijo. Dokazano je, da terapija z delfini pozitivno vpliva na kronično utrujenost. Pozitiven učinek terapije s pomočjo delfinov se je pokazal tudi pri otrocih, ki so trpeli zaradi fobij, depresije, veliko pozitivnih učinkov so zabeležili tudi pri otrocih z avtizmom (Humphries, 2003). Terapija s pomočjo delfinov pri otrocih bistveno poveča motivacijo, pozornost, motorične sposobnosti in pozitivno vpliva na govor in jezik (Nathanson in sod. 1997, cit. po Marino in Lilienfeld, 2007; Nathanson, 1998, cit. po Marino in Lilienfeld, 2007). Navajajo tudi, da pozitivne rezultate s pomočjo terapije z delfini dosežemo hitreje in stroškovno učinkoviteje kot z običajnim dolgotrajnim zdravljenjem.

Kunci in morski prašički so živali, ki so ravno tako primerni za aktivnosti in terapijo s pomočjo živali. So relativno mirne živali, manjše velikosti in zato zelo primerni za božanje v naročju. Interakcije so zato omejene le na eno osebo. Zlasti kunci lahko postanejo zvesti družabniki, podobno kot psi in mačke. V ASŽ oz. TSŽ jih vključujemo predvsem v primeru, ko pes ali mačka nista primerna. Živali morajo biti navajene potovanja iz kraja v kraj, pustiti se morajo božati tudi tujcem, in to po vseh delih telesa, ne smejo jih motiti hrup, bergle, invalidski vozički ter drugi pripomočki, ki jih uporabljajo ljudje. Posebej kunci, ki so tihe živali, so primerni za paciente, ki imajo težave z zbranostjo in motivacijo. Kunce lahko z malo več truda naučimo marsikaj, zelo hitro pa jih lahko navadimo na uporabo posebej

pripravljenega prostora za iztrebljanje. Zaradi mehkega kožuha so zelo prijetni za božanje in nudijo možnost izražanja ljubezni, pogovora in druženja. Tudi pri ASŽ in TSŽ, ki so vključevale male živali, so zabeležili številne pozitivne vplive na paciente, kot sta upočasnen srčni utrip in nižji krvni tlak. Poleg tega ASŽ in TSŽ nudita možnost za razvoj empatije, zmanjšanje stresa ter osamljenosti (Robinson in McBride, 1995).

Tudi ptice s svojim petjem in živahnimi barvami delujejo terapevtsko na uporabnike. Zaradi svoje živahnosti jih ljudje dojemamo kot zabavne, hkrati pa nas tudi pomirjajo. Ptice povečujejo socialno interakcijo in lajšajo depresivna razpoloženja, dolgoročno pa krepijo samozaupanje in spoštovanje (Hart, 2000).

Tudi rejne živali vključujemo v ASŽ in TSŽ, še zlasti za osebe z motnjami v duševnem razvoju in ljudi s čustvenimi problemi, in sicer predvsem v okviru terapevtskih kmetij. Tukaj gre predvsem za uporabo krav, kokoši, rac, gosi in drobnice. Te živali pripomorejo k povečanju sposobnosti komunikacije in razvoju pozitivnega samovrednotenja. Farma Bittersweet v Ameriki ima specifičen program terapij s pomočjo živali za avtistične otroke. Avtisti skrbijo za živali, kar predstavlja pomembno terapevtsko komponento. Poleg skrbi za živali, otroci tudi vrtnarijo in tesarijo. Podobne terapevtske kmetije, kjer so otroci vključeni v skrb za živali, obstajajo tudi za otroke z vedenjskimi, čustvenimi in učnimi težavami. Z negovanjem, krtačenjem, krmljenjem živali in čiščenjem kmetije se izboljšujejo njihove sposobnosti grobe in fine motorike, otroci se naučijo tudi časovne odgovornosti in različnih prostorskih mer. Otroci tudi sami poročajo, kako zelo so zadovoljni in srečni, ko so na farmi (Marinšek in Tušak, 2007).

2.2 PES

2.2.1 Udomačitev psa

O biološkem izvoru današnjega udomačenega psa obstaja veliko teorij (Coren, 2010). Psa uvrščamo v družino *Canidae* (psi), rod *Canis* (pes), vrsta *Canis lupus* (volk) in podvrsta *Canis lupus familiaris* (domači pes). Raziskave zadnjih dvajsetih let so pokazale, da je najbližji sorodnik domačega psa volk, ki pa ni neposredni prednik, ampak imata skupnega prednika, ki je že izumrl. Sledijo mu kajot, zlati šakal in etiopski volk (Cvetkovič, 2016; Freedman in sod., 2014). Dokaze za zgodnje prijateljstvo med ljudmi in psi so našli na številnih krajih (Falappi, 2002). Udomačitev psa ni bila enkratni dogodek, ampak se je lahko zgodila večkrat na različnih krajih in v različnih zgodovinskih obdobjih. Skozi

generacije so obdržali najbolj krotke in uporabne živali ter oblikovali določene pasme. Velika različnost med pasmami psov se je razvila šele po več generacijah trajajoči načrtni vzreji (Fogle, 1997). Ko so ljudje potovali iz enega kraja v drugega, so s seboj pripeljali tudi pse, ki so si med seboj izmenjevali gene. Tako so trgovina in potovanja po zemeljski obli prispevali k nastanku številnih različic domačega psa (Coren, 2010; Falappi, 2002).

2.2.2 Splošne značilnosti psa

Pes je verjetno najbolj razširjena domača žival. Nobena druga domača žival ni človeku tako blizu, saj mu predstavlja vdanega družabnika in pomočnika. Pes je najbolj zvesta žival med vsemi domačimi živali, ki človeku pomaga in mu izkazuje brezpogojno in iskreno ljubezen. Pse uporabljamo v različne namene, kot družabnike, vodnike, družinske čuvaje, pri lovu, v pomoč pa so tudi v psihoterapiji. Danes poznamo več kot štiristo različnih pasem. Pasma psa vedno izbiramo glede na naše potrebe in način življenja ter se ne ravnamo zgolj po zunanjih ali estetskih merilih, gledamo tudi njihove značajske lastnosti. Ob pravilni izbiri in šolanju bomo dobili vdanega družabnika, ki nam bo v veliko veselje (Coren, 2010; Falappi, 2002).

2.2.3 Uporaba psa

Ljudje so kmalu spoznali, da so psi pametna bitja; prav zato so jih začeli šolati za posebne namene. Psi predstavljajo za osebe s posebnimi potrebami spremljevalca, pomagajo jim pri vsakodnevnih opravilih, dotik oz. božanje dlake pomaga človeku, da se sprosti, nudijo občutek varnosti, zadovoljujejo človekovo potrebo po pozornosti in telesnem stiku ter pomagajo izboljšati socialno počutje oz. olajšajo vključevanje v družbo. Pes, ki je primeren za šolanje za psa pomočnika, mora biti miroljubne narave, rad mora delati, biti zdrav in se prilagajati okoliščinam, v katerih se bo gibal lastnik. Pomembno je tudi, da se pes in uporabnik ujameta, saj v nasprotnem primeru ne pomaga še tako izšolan pes. Včasih je za vzpostavitev pristnega stika med psom in uporabnikom potrebnih tudi več mesecev. Šolanje psa se začne pri starosti od devet do deset mesecev. Pes mora najprej osvojiti osnove poslušnosti, nato sledi nadaljnje šolanje (Burch in sod., 1995). Psi lahko napovejo določene bolezni, kot so rak, hipoglikemija in epileptični napad. Danes jih šolajo za:

- pomočnike osebam z diabetesom (pes zazna spremembe v vonju kože in tako ugotovi, kdaj ima bolnik prenizko ali previsoko raven glukoze v krvi, še preden bi bolnik lahko padel v diabetično komo oz. nezavest),

- pomočnike ljudem, ki so gibalno ovirani (izšolan pes pomaga tako, da namesto njih odpira in zapira vrata, pobira in prinaša različne predmete),
- pomočnike osebam z motnjo pozornosti in/ali s hiperaktivnostjo (AD/HD),
- pomočnike osebam z avtizmom,
- pomočnike osebam z aspergerjevim sindromom,
- pomočnike gluhim in naglušnim (pes je izšolan tako, da uporabnika opozori, ko zasliši določen zvočni signal; na zvoke opozarja na določen način, lahko jih tudi odpelje do izvora zvoka),
- vodnike slepim in slabovidnim (psa naučijo poti, ki jih slepa oseba najpogosteje opravlja; tudi ko je pes vodnik v povsem neznanem urbanem okolju, mora slepega voditi po sredini pločnika ter se vsakič ustaviti na začetku in na koncu pločnika, prav tako na semaforju in nesemaforiziranem prehodu za pešce; od psa se tudi pričakuje, da slepega opozori na vse drogove, avtomobile, zabojnike za smeti in druge ovire, ki so na površinah za pešce, v katere bi se lahko slepi zaletel),
- odkrivanje alergenov v hrani (pes pomočnik je šolan tako, da uporabniku nakaže, ali je v hrani prisoten določen alergen, in tako osebi prepreči, da hrano zaužije; pes hrano prevoha, ne sme pa je zaužiti; zaradi odličnega voha lahko zazna že zelo majhno količino alergena v hrani in tako opozori bolnika; če alergen v hrani ni prisoten, se od hrane umakne),
- pomočnika v policiji (službene pse šolajo za splošno in specialistično uporabo; psi za splošno uporabo so namenjeni predvsem opravljanju klasičnih policijskih nalog; uporabljajo jih za obrambo in prosto sledenje, kar vključuje pregled objektov, gozda in drugih naravnih terenov ter delo brez nagobčnika, za iskanje oseb in predmetov, za sledenje in za nadzor državne meje na mejnih prehodih; psi za specialistično uporabo so izšolani za iskanje in odkrivanje prepovedanih drog in eksplozivov, uporabljajo jih za pregled terena, vozil, objektov in prtljage),
- reševanje ljudi izpod plazov in ruševin
- iskanje pogrešanih (Wells, 2007; Isaacson, 2013).

2.3 OTROCI S POSEBNIMI POTREBAMI

Po Zakonu o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (2011) je opredeljeno: »otroci s posebnimi potrebami so otroci z motnjami v duševnem razvoju, slepi in slabovidni otroci

oz. otroci z okvaro vidne funkcije, gluhi in naglušni otroci, otroci z govorno-jezikovnimi motnjami, gibalno ovirani otroci, dolgotrajno bolni otroci, otroci s primanjkljajem na posameznih področjih učenja, otroci z avtističnimi motnjami ter otroci s čustvenimi in vedenjskimi motnjami.« Med najpogostejše vzroke za težave pri učenju sodijo motnje v razvoju ter učenju branja in pisanja. Slaba pozornost, motnje v zbranosti in gibalni nemir so pogosti spremljevalci ali celo povzročitelji težav. Motnje, zaradi katerih pride do učne neuspešnosti, so pogosto tudi razlog za pojav čustvenih motenj. Krivdo za neuspehe nekateri otroci iščejo v sebi, drugi pa izven sebe. Pogosto so taki otroci prepričani, da stanja ni mogoče spremeniti in lahko postanejo pasivni ali pa se zatekajo v nesocializirane oblike vedenja (vedenjski napadi, nasilje ...) (Žerdin, 2003).

2.3.1 Otroci z govorno-jezikovnimi motnjami

2.3.1.1 Razvoj govora

Kranjc (1999) navaja, da je o razvoju govora in jezikovnih zmožnosti izoblikovanih več teorij. Omenja štiri teorije: behavioristično teorijo, Piagetov pristop ter pristopa Noama Chomskega in Dana Slobina.

1. Behavioristična teorija

Temelji na domnevi, da je jezik zbirka navad, ki se jih otroci naučijo s posnemanjem okolja in tistih, ki v tem okolju živijo. Skinner je poudaril, da je jezik sestavljen iz enot, s katerimi lahko sestavimo nove kombinacije. Po njegovem mnenju ima pri učenju jezika pomembno vlogo tudi okolje.

Harris in Coltheart ugotavljata, da Skinnerju ni uspelo ustvariti ustreznega modela za preučevanje narave jezikovnega znanja, ker je premalo pozornosti posvetil njegovim produktivnim in kreativnim značilnostim.

2. Piagetov pristop

Piaget je na podlagi raziskav prišel do mnenja, da je jezikovni razvoj del splošnega kognitivnega razvoja, zato torej posebni mehanizmi za razvoj jezika ne obstajajo. Kognitivni razvoj je videl kot rezultat otrokovega raziskovanja sveta s pomočjo senzoričnih mehanizmov čutil, kot so vid, dotik, voh in okus.

3. Pristop Noama Chomskega

Chomsky, njegovi učenci in posnemovalci niso trdili, da je jezikovna zmožnost v celoti rezultat narave prirojenih posebnih mehanizmov za učenje jezika. Po njihovem mnenju so prirojeni le tisti vidiki, ki so podobni oz. enaki za vse jezike in posebni za

jezik. Otrok je v procesu učenja aktivni dejavnik. Od staršev in okolice ne dobi sistemskih jezikovnih navodil, velikokrat sliši nepopolno in slovnično nepravilno izreko. To je posledica tega, da govor ni vedno popolna slika človekovega vedenja o jeziku. Otrok mora svoje vedenje o jeziku skupaj s celotnim jezikovnim sistemom zgraditi na podlagi nepopolnih in nenatančnih informacij. Chomsky je zato sklepal, da mora imeti človek prirojene mehanizme, ki kljub vsem naštetim težavam zagotavljajo jezikovni razvoj. Stališče Chomskega predstavlja napredek v teoriji razvoja jezika, saj so pred njim trdili, da je otroški govor v zgodnjem obdobju le nepravilen posnetek govora odraslih. Pokazal je, da je učenje jezika aktivni proces učenja pravil.

4. Slobinov pristop

Slobin zagovarja sposobnost tvorjenja jezika, ki je sestavljena iz serije delujočih načel (strategij), ti pa obstajajo še pred otrokovo izkušnjo z jezikom.

Razvoj govora je vedno vezan na razvoj mišljenja, socialnih interakcij, čustev in tudi gibalnih sposobnosti govoril. Govor vedno vsebuje preplet oblike, vsebine in uporabe govora. Te komponente se med seboj razvijajo vzporedno ter omogočajo tudi izražanje in interpretacijo naših misli, čustev in dejanj (Bergant in Tomc Šavora, 2012).

Lipnik in Matič (1993) jezik definirata kot sredstvo družbenega sporazumevanja in človekovega odzivanja na okolje. Odvisen je od človekovega predstavljanja in opažanja, od količine in kakovosti sprejemanja podatkov, ki prihajajo iz okolja, in od obdelovanja teh podatkov. Jezik se uporablja pri navezovanju stikov z okolico in izražanju čustev. Vpliva tudi na intelektualni in čustveni razvoj. Jezik se v širokem poimenovanju enači z besednim jezikom, vendar je jezik tudi vse, kar spremlja besedno sporočanje. Je mimika obraza, je drža ter so gibi rok in telesa (Žerdin, 2003). Preglednica 2 prikazuje kronološki prikaz govornega razvoja.

Razvoj govora poteka v dveh fazah:

1. Predjezikovno obdobje

Predjezikovno obdobje je prvo obdobje v govornem razvoju, ki poleg zgodnjega zaznavanja in razumevanja govora vključuje jok, vokalizacijo, bebljanje in naključna posnemanja glasov brez razumevanja njihovega pomena. Za otrokov govorni razvoj je že v

predjezikovnem obdobju pomembna komunikacija med odraslo osebo in otrokom. Novorojenčki se že nekaj minut po rojstvu orientirajo k človeškemu glasu. To pokažejo z izrazi na obrazu, ki so sicer značilni za izražanje čustev. Že štiri dni stari dojenčki raje poslušajo materin jezik kot druge jezike. Novorojenčki prepoznajo predvsem ritem in intonacijo ter vzorce glasov materinega jezika (Marjanovič Umek in sod., 2006).

Žerdin (2003) opisuje predjezikovno obdobje kot prvo fazo v razvoju govora, ki traja od rojstva do približno desetega meseca starosti. Imenuje se primarna cirkularna reakcija in poteka v krogu medsebojnega delovanja otrok – starši – otrok. Dojenček najprej oblikuje samoglasnike a, e, i, o in u. Ko je lačen, oblikuje ustnične soglasnike m, b in p. Glasova k in g, ki nastajata v zadnjem delu ustne votline, oblikuje s poigravanjem z jezikom ali pa pri požiranju. Otrok se s poslušanjem in posnemanjem odraslih uči izgovarjati skupine glasov, ki jih povezuje z določenimi osebami, okoliščinami in rečmi.

2. Jezikovno obdobje

Marjanovič Umek in sod. (2006) navajajo, da večina otrok izgovori prvo besedo v starosti med dvanajstim in dvajsetim mesecem. Whitehead (2009, cit. po Marjanovič Umek in sod., 2006) navaja, da je prva beseda skupina glasov, ki jih otrok izgovarja in ima pomen. Trije kriteriji, ki določajo prvo besedo, so:

- otrok rabi besedo spontano,
- otrok rabi besedo stalno za isto dejavnost, predmet ali osebo,
- besedo prepozna tudi odrasla oseba, ki z otrokom komunicira v različnih situacijah.

Jezikovna faza se začne, ko otrok besedo poveže z določeno osebo, predmetom ali okoliščino. To se lahko zgodi že v desetem mesecu starosti, razvojna faza pa traja do šestega ali izjemoma do devetega leta starosti. Za to fazo je značilno, da jezik postane samodejno sredstvo ustnega sporočanja. Prva beseda je navadno samostalnik, lahko pa tudi glagol ali medmet, ki ji kmalu sledi nepopolna dvobesedna poved. Otroci najprej govorijo v tretji osebi, v tretjem letu starosti pa svoje ime spremenijo v osebni zaimek jaz. Pravilno izgovorjeni glasovi se navadno pojavijo pri štirih letih, izjema so po navadi le glas r ter sičniki in šumniki. V predšolskem obdobju otrok razvije glasovne, besedne in slovnične sestavine jezika. Normalen razvoj psihičnih funkcij, psihomotorične in zgodnje senzorične izkušnje so temeljni pogoj za ustrezen jezikovni razvoj (Žerdin, 2003; Kranjc, 2013).

Preglednica 2: Kronološki prikaz govornega razvoja (Marjanovič Umek in sod., 2006)

Predjezikovno obdobje	Novorojenček	<ul style="list-style-type: none">– preferira človeški glas– razlikuje med glasovi– razlikuje svoj govor od govora drugih– joka
	1–5 mesecev	<ul style="list-style-type: none">– razlikuje med samoglasniki– gruli– vokalizira dva ali več glasov– beblja (združi samoglasnik in soglasnik)– naredi govorni obrat
	6–12 mesecev	<ul style="list-style-type: none">– čeblja in ponavlja posamezne zloge– v namene komunikacije rabi geste– razume več besed– izpolni enostavne naloge
	12–18 mesecev	<ul style="list-style-type: none">– govori enobesedne izjave– razume več kot petdeset besed– združi samostalnik in glagol
	18–24 mesecev	<ul style="list-style-type: none">– naredi velik skok v razvoju besednjaka– začne oblikovati dvobesedne izjave– z besedami izraža čustva– rabi telegrafski govor
Jezikovno obdobje	2,6–5 let	<ul style="list-style-type: none">– govori večbesedne izjave– osvaja nova slovnična pravila– oblikuje nikalne in vprašalne izjave– besednjak še naprej narašča– rad ima humor in metafore– kaže napredek v sporazumevalnih spretnostih in drugih oblikah pragmatične rabe govora– govor je razumljiv in tekoč– pripoveduje zgodbe
	6 let in več	<ul style="list-style-type: none">– kaže metajezikovno zavedanje– oblikuje celovite stavke– govor rabi v različnih govornih položajih

V glasovno sestavino jezika sodi artikulacija ali izgovarjava glasov. Če je izrek glasov moten, moramo to odpraviti še pred začetkom šolanja. Za logopedsko obravnavo je čas že pri treh ali štirih letih. Motnja izreke, imenovana bebljanje ali dislalija, je najpogostejša motnja govora. Nanaša se izključno na nezmožnosti ali nepravilnosti v izgovorjavi

posameznih glasov, v zamenjavi neobstoječega glasu s tistim, ki obstaja, ali pa v izgovorjavi glasu, katerega kvaliteta ne zadostuje (Grobler, 1985).

Na razvitost otrokovega besednega in pojmovnega zaklada močno vpliva otrokovo ožje okolje. Pomembno je, da starši otroku veliko berejo ali pripovedujejo in s tem širijo njegov besedni zaklad. Otroka spodbujamo h govoru, če se z njim veliko pogovarjamo. Otrok, ki je edinec, ki v okolju nima vrstnikov in s katerim se ne pogovarjajo veliko, se jezikovno razvija počasneje in lahko pride v šolo z jezikovnim primanjkljajem. Jezikovna faza razvoja govora se zaključí z avtomatiziranim ustnim sporočanjem (Žerdin, 2003).

2.3.1.2 Motnje v jezikovnem razvoju in vzroki za njihov nastanek

Janežič (1991) in Ošlak (2013) navajata, da so za razvoj govora zelo pomembni številni dejavniki:

- anatomski in fiziološki dejavniki, ki zajemajo zdrav živčni sistem z zdravimi govornimi središči in živčnimi zvezami med njimi, ki nadzorujejo in usklajujejo delovanje govoril, ustrezna duševna osnova (pravilno in dobro razvite psihične funkcije), razvita čutila (z govorom sta povezana predvsem vid in sluh), zdrava in spretna govorila (za pravilno oblikovanje glasu in tekoč govor je potrebno usklajeno delovanje vseh pravilno razvitih organov: respiratorni, fonatorni in artikulacijski), razvita motorika (razvitost govora je odvisna od razvitosti motorike),
- socialni dejavnik (pravilen in zgleden govor otrokovega okolja),
- psihološki dejavniki, ki zajemajo pozitiven čustveni odnos (pomembna je predverbalna komunikacija, ki jo vzpostavi mati z otrokom takoj po rojstvu), motivacija otroka, da govori, ter spoštovanje otrokove osebnosti.

Pri ustreznih genskih zasnovah so za normalen razvoj jezika potrebni ustrezen jezikovni vzorec, bogate jezikovne in intelektualne spodbude, otrokova naravna vedoželjnost in pripravljenost staršev, da tej vedoželjnosti strežejo (Žerdin, 2003). Kadar sta sluh in inteligentnost otroka v mejah normale, pri jezikovnem razvoju pa kljub temu pride do odmikov, govorimo o specifičnih motnjah v jezikovnem razvoju. Slabo, nepopolno in popačeno razumevanje jezika ali pa revno, pomanjkljivo in nepopolno sporočanje jezika so znamenja, da v jezikovnem razvoju nekaj ni prav (Ošlak 2013). Na zaostajanje v razvoju, jezikovni primanjkljaj in specifično jezikovno motnjo vpliva tudi upočasnjeno dozorevanje

živčnega sistema. To se kaže v počasnejši mielinizaciji živčevja. Ta proces se začne v četrtem mesecu prenatalnega obdobja in se konča ob koncu četrtega leta starosti. Prirojena ali podedovana slabost za dojemanje jezika je nekakšna posebnost, ki lahko vpliva na odklone v jezikovnem razvoju. Ta možnost obstaja, kadar niti v otrokovi anamnezi niti v njegovem okolju ni mogoče najti dejavnika, ki bi bil odgovoren za otrokov odklon od normalnega jezikovnega razvoja, so pa v družini lahko tudi drugi člani, ki so bolj molčeči ali se slabše izražajo (Žerdin, 2003).

Značilnosti otrok z jezikovnim primanjkljajem (Žerdin, 2003):

- razvoj jezika zamuja; otrok do tretjega ali četrtega leta starosti pogosto sploh ne govori,
- izreka posameznih glasov je motena, in sicer predvsem v komunikaciji ob vstavljanju besed v pomensko celoto,
- veliko otrok z jezikovnim primanjkljajem v predšolskem obdobju nima zanimanja za poslušanje zgodb, njihovo besedišče je skromno in besede težka razumejo,
- jezika in njihovih prvin ne dojemajo samodejno, veliko težav imajo s tvorjenjem povedi; v povedi svojih misli ne znajo oblikovati tako, da bi jih zajeli v celoti; motena je glasovna analiza in težka razlikujejo in prepoznavajo glasove; veliko jih ima težave tudi z orientacijo in telesnim gibanjem,
- spontanost govorjenja izginja; pri otrocih se zmanjšujeta volja in želja po govorjenju; pri otrocih s čustvenimi težavami nerazvit jezik včasih preide v mutizem.

Po Zakonu o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (2011) pri otrocih z govorno-jezikovnimi motnjami obstajajo neskladja med besednimi in nebesednimi sposobnostmi, pri čemer so nebesedne sposobnosti običajno boljše od besednih. Posledice motenj se odražajo na otrokovi sposobnosti interakcije z okoljem, učenju prek jezika in vedenju že v predšolskem obdobju. Motnje se pojavljajo na kontinuumu od lažje do težke motnje na enem ali več področjih:

- pragmatika,
- semantika,
- sintaksa,
- fonologija,
- artikulacija,

- fluentnost govora.

Govorno-jezikovne motnje se lahko pojavijo kot:

- primarne motnje (samostojno),
- sekundarne motnje (kot posledica drugih motenj),
- pridružene motnje hkrati z drugimi motnjami.

Skamlič in sod. (2015) navajajo: »glede na govorno-jezikovne motnje razlikujemo otroke z lažjimi, zmernimi, težjimi in težkimi govorno-jezikovnimi motnjami:

a) Otroci z lažjimi govorno-jezikovnimi motnjami

Otrokova govorno-jezikovna komunikacija odstopa od povprečja kronološko enako starih otrok vsaj na enem od teh področij: pragmatika, semantika, sintaksa, fonologija, artikulacija in fluentnost govora. Razumevanje jezika je v skladu s kronološko starostjo otroka. Razumljivost otrokovega govora je lahko zmanjšana zaradi nadomeščanja, popačenja in izpuščanja več glasov, neustreznega ritma in hitrosti govora. Otrok s pomočjo govora pretežno učinkovito prenaša informacije, pri tem pa potrebuje več spodbud in pomoči kot vrstniki. V predšolskem obdobju gre pri otroku lahko za takšen zaostanek v razvoju govora in jezika, da vpliva na otrokovo socialno vključevanje.

b) Otroci z zmernimi govorno-jezikovnimi motnjami

Otrokova govorno-jezikovna komunikacija pomembno odstopa od povprečja kronološko enako starih otrok na več področjih: pragmatika, semantika, sintaksa, fonologija, artikulacija in fluentnost. Zmožnost razumevanja jezika je lahko zmanjšana predvsem na višjih jezikovnih ravneh. Razumljivost otrokovega govora je zmanjšana zaradi ene ali več motenj, kot so nadomeščanje, popačenje in izpuščanje več glasov ali zlogov, neustrezna raba ali izpuščanje besed, skromnejše besedišče, neustrezna sintaksa, krajša povprečna dolžina povedi, zaostanek v fonološkem razvoju, neustrezni ritem in hitrost govora ter podobno. Otrok s pomočjo govora učinkovito komunicira le z znanimi ljudmi. Otrok tako v predšolskem kot v šolskem obdobju potrebuje sistematično pomoč in podporo pri usvajanju, razumevanju, izražanju in/ali smiselni rabi govora, jezika in komunikacije. Lahko si pomaga z dopolnilno ali nadomestno komunikacijo.

c) Otroci s težjimi govorno-jezikovnimi motnjami

Otrokova govorno-jezikovna komunikacija je glede na otroke enake kronološke starosti zelo omejena. Otrok se v omejenem obsegu učinkovito sporazumeva pretežno le z osebami iz ožje okolice. Sporazumeva se z gestami, posameznimi glasovi, besedami in kratkimi povedmi. Otrokovo razumevanje jezika je lahko slabo razvito, zato potrebuje prilagojen način podajanja informacij in uporabo konkretnih vizualnih pripomočkov. Razumljivost njegovega govora je bistveno zmanjšana zaradi slabše razvitih sociopragmatičnih veščin, nadomeščanja, popačenja in izpuščanja več glasov in zlogov, neustrezne rabe ali izpuščanja vsebinskih besed, težav s priklicem besed in siromašnega besedišča, težav v motorični realizaciji govora, neustrezne sintakse, poenostavljenih in okrnjenih povedi, zaostanka v fonološkem razvoju, neustreznega ritma in hitrosti govora ter podobno. Tempo osvajanja jezika je pri otroku bistveno okrnjen in potrebuje sistematično logopedsko obravnavo tako v predšolskem kot v šolskem obdobju. Sposoben je uporabljati dopolnilno in nadomestno komunikacijo.

d) Otroci s težkimi govorno-jezikovnimi motnjami

Učinkovitost otrokove komunikacije je glede na otroke enake kronološke starosti pomembno zmanjšana. Otrok izraža velik zaostanek ali težke motnje funkcionalne komunikacije z vrstniki in odraslimi. Večinoma so moteni vsi vidiki govora in jezika ter komunikacije: pragmatika, semantika, sintaksa, fonologija, artikulacija in fluentnost. Otrokovo razumevanje jezika je lahko omejeno na razumevanje znanih besed in fraz v znanih okoliščinah, ki jih uporabljajo osebe iz ožje okolice. Otrok za sprejemanje jezika in ustvarjanje jezikovnih konceptov potrebuje veliko konkretnih pripomočkov in skrajno poenostavljen način govora. Otrok se govorno ne izraža ali pa je njegov govor za okolico nerazumljiv. Lahko ima težave pri prenašanju pomena s kretnjo. Otrok potrebuje logopedsko pomoč pri sistematičnem učenju uporabe enostavne nadomestne in dopolnilne komunikacije, ki podpira komunikacijo v ponavljajoči se vsakodnevni komunikaciji. V predšolskem obdobju gre pri otroku lahko za takšen zaostanek v razvoju govora in jezika, da vpliva na otrokovo socialno vključevanje.«

Avtorji navajajo različne kriterije, kdaj jezikovni razvoj zamuja. Lipnik in Matič (1993) navajata, da jezikovni razvoj zamuja ali pa ne poteka normalno, kadar otrok ne izgovori prve besede niti do tridesetega meseca. V drugem letu starosti po navadi otrok že pove prvo poved. O odmikih od povprečnega razvoja govorimo, kadar otrok pove prvo besedo v

tretjem letu starosti. Če pa otrok niti pri treh ali štirih letih ne pove dvobesedne povedi, govorimo o zaostajanju. Jezik je pri večini otrok avtomatiziran v šestem letu starosti. Z besedami lahko opisujejo predmete in pripovedujejo o dogodkih, ne znajo pa še dobro izraziti svojega doživljanja.

Marjanovič Umek in sod. (2006) navajajo, da govorimo o zaostanku jezikovnega razvoja, če otrok v obdobju 12–18 mesecev ne spregovori prve besede, v obdobju 18–24 mesecev ne začne oblikovati dvobesednih izjav in od 2,6 do 5 let ne govori večbesednih izjav, oblikuje nikalne in vprašalne izjave ter kaže napredek v sporazumevalnih spretnostih in drugih oblikah pragmatične rabe govora. Navajajo še, da je pri normalnem jezikovnem razvoju v starosti od 2,6 do 5 let otrokov govor razumljiv in tekoč.

Žerdin (2003) o zapoznelem jezikovnem razvoju govori takrat, ko razvoj časovno zaostaja, vendar poteka v normalnem zaporedju; o motnji pa govori, kadar razvoj močno zaostaja in ne poteka v normalnem razvojnem zaporedju.

Razlogi za počasnejši jezikovni razvoj so različni. Lahko so povezani s počasnejšim duševnim razvojem, kajti jezikovni razvoj je sestavni del celotnega duševnega razvoja. Na jezikovni razvoj močno vpliva naglušnost ali težave s sluhom v zgodnjem otroštvu, bodisi zaradi pogostega vnetja ušes bodisi okvare sluha, ki so kasneje izzvenele. Posledice, ki so lahko ostale zaradi tega, so revnejši besedni zaklad, nenatančno razumevanje pomena besed, nejasno razločevanje slušno pridobljenih glasov, nepopolne skladišne zmožnosti (Žerdin, 2003). Na otrokov razvoj, tudi jezikovni, negativno vpliva hujša bolezen, še posebej, če je ta povezana s hospitalizacijo. Otroku lahko pred boleznijo že govori, po vrnitvi iz bolnišnice pa ne govori več. Potrebno je veliko spodbude in vztrajnosti, da se povrne v prejšnje stanje. Na celotni otrokov razvoj, tako jezikovni, gibalni, čutilni in intelektualni, vplivajo okvare živčnega sistema. Te nastanejo zaradi poškodb, zastrupitev, vnetij bodisi pred rojstvom, med njim ali po njem. Motnje govora, ki nastanejo zaradi okvar osrednjega živčnega sistema, je težko odpraviti in se pogosto odpravijo le delno (Žerdin, 2003).

2.3.2 Motnje pozornosti in/ali hiperaktivnosti

Izraz motnja pozornosti se v slovenskem besednjaku uporablja od leta 1980, kasneje pa so ta izraz nadomestili z izrazom motnja pomanjkljive pozornosti s hiperaktivnostjo ali brez nje. Hiperkinetična motnja je izraz, ki ga uporabljamo v Sloveniji in izvira iz desete revizije Mednarodne klasifikacije bolezni in sorodnih zdravstvenih problemov (MKB-10) (Strong in

Flanagan, 2011). Rotvejn Pajič in Pulec Lah (2011) navajata, da se v svetu za opredeljevanje različnih odstopanj na področju duševnega zdravja najpogosteje uporabljata kvalifikacija Ameriške psihiatrične zveze (angl. American Psychiatric Association – APA), Diagnostični in statistični priročnik za duševne motnje (DSM) in prav tako kvalifikacija Svetovne zdravstvene organizacije (WHO) Mednarodna klasifikacija bolezni in sorodstvenih zdravstvenih problemov (MKB oz. ICD). Po definiciji Ameriške psihiatrične zveze je motnja deficita pozornosti in hiperaktivnosti razvojna motnja, ki jo opredeljujejo znaki pomanjkljive pozornosti, hiperaktivnost in impulzivnost, ki pomembno ovirajo posameznikovo funkcioniranje na učnem, socialnem in delovnem področju.

Že pred časom so verjeli, da AD/HD nima nikakršne biološke podlage in da je le vedenjska motnja. Raziskave zadnjih dvajsetih let pa so pokazale, da pri ljudeh z AD/HD določene stvari na biološki ravni potekajo drugače, kot pri tistih, ki so brez te motnje. Raziskovalci so odkrili genetske povezave (v družini, kjer ima vsaj eden od staršev motnjo AD/HD, je večja verjetnost, da se bo rodil otrok z AD/HD), razlike v nevrološki aktivnosti (nekatero raziskave so pri ljudeh z AD/HD pokazale kemično neravnovesje in strukturne razlike v možganskih predelih, ki so odgovorni za vzdrževanje pozornosti, kontrolo motoričnih aktivnosti in impulzivnosti) in razlike na kemični ravni (ljudje z AD/HD se na dražljaje odzivajo z drugačnim tvorjenjem in sproščanjem kemičnih snovi v možganih kakor ljudje brez te motnje), toda dejanski vzroki za nastanek AD/HD še niso znani (Strong in Flanagan, 2011).

Simptome AD/HD delimo na primarne in sekundarne.

Primarni simptomi AD/HD so:

- pomanjkljiva in zlahka odvrnljiva pozornost (otrok s sindromom AD/HD težko usmeri svojo pozornost v novo dejavnost, ne dokonča nalog, težko se nauči nove snovi in se osredotoči na eno samo dejavnost, hitro se prične dolgočasiti, premalo pozornosti nameni podrobnostim, ima težave pri vzdrževanju pozornosti ob vodenih nalogah ali igri, toda če mu je dejavnost zanimiva, ni težav s pozornostjo, daje občutek, da nas ne posluša, čeprav mu govorimo direktno, ne sledi navodilom, ima težave z organizacijo pri nalogah in dejavnostih, zavrača naloge, ki zahtevajo miselni napor, zunanji dejavniki mu hitro odvrnejo pozornost, pogosto deluje počasno in zasanjano),

- impulzivnost (za otroke s sindromom AD/HD so značilni pogosti izbruhi z neprimernimi komentarji, ne zaveda se posledic svojih dejanj, težko počaka na vrsto, raje se odloči za kratke naloge namesto za naloge dolgotrajne narave, čustva izraža brez zadržkov, odreagira, preden premisli, odgovarja, še preden mu do konca zastavimo vprašanja, pogosto moti ostale ali se vmešava v njihovo igro, ob razburjenju lahko postane nasilen do sovrstnikov),
- hiperaktivnost (otrok s sindromom AD/HD je stalno v gibanju, prijema predmete okoli sebe, nenehno govori, pogosto maha z rokami ali nogami, pozibava se na stolu, pogosto vstajanja s sedeža in hodi po prostoru, kljub temu da se od njega pričakuje, da bo sedel, težko se tiho zaposli pri igranju in poljubnih dejavnostih, stalno teka naokoli ali pleza ob neprimernih situacijah) (Kesič Dimic, 2009; Strong in Flanagan, 2011).

Sekundarni simptomi AD/HD so:

- zaskrbljenost,
- zdolgočasnost,
- izguba motivacije,
- frustriranost,
- občutek manjvrednosti,
- motnje spanja,
- občutek brezupa.

Sekundarni simptomi so lahko značilni tudi za druge motnje in niso specifični samo za AD/HD. Poleg AD/HD lahko neodvisno nastopa še katera druga motnja, kar imenujemo kombiniranost (hiperaktivnost, impulzivnost in motnja pozornosti) (Strong in Flanagan, 2011). Passolt (2002) navaja, da simptomi AD/HD lahko prizadenejo tako odrasle kot otroke.

Otroci s sindromom AD/HD so lahko premalo stimulirani ali pa že preveč okupirani z dražljaji iz okolja. Viola (2004, cit. po Kesič Dimic, 2009) deli otroke z motnjo AD/HD na hiposenzibilne in hipersenzibilne. Hiposenzibilni otroci so premalo stimulirani, zato si dražljaje ustvarjajo sami s tem, da neprestano skačejo, brcajo, govorijo. Prav tako jim odgovarjajo močni dražljaji iz okolja, kot so intenzivne barve, glasna spremljajoča glasba, dodatna zaposlitev med poslušanjem učitelja, kot je mečkanje žogice ali grizenje svinčnika.

Hiposenzibilni otroci tako navzven delujejo hiperaktivni in impulzivni. Nasprotno pa so hipersenzibilni otroci že preveč okupirani z dražljaji iz okolja, zato se jim poskušajo izogniti. Motijo jih hrup, glasba, močne barve, množica ljudi, nove situacije, določene strukture hrane in oblačil. Navzven delujejo bolj samotarski, pasivni in celo prestrašeni. Za delo potrebujejo varno, tiho in nemoteče okolje (Kesič Dimic, 2009).

Za otroke in odrasle z AD/HD je zelo pomembno, da si priznajo svoje občutke in jih izrazijo na zdrav način. Svoja negativna čustva je treba izraziti z besedami in ne z dejanji. Najbolj običajna negativna čustva, ki pripeljejo do nasilja, so frustracija, jeza, občutek krivde in zadrega (Strong in Flanagan, 2011).

3 MATERIAL IN METODE

3.1 MATERIAL

3.1.1 Predstavitev raziskave in ciljev

V okviru diplomskega dela smo želeli preučiti vpliv prisotnosti terapevtskega psa na otroke z motnjami govora in pozornosti. Opazovanja smo izvajali v različnih enotah Vrtca Antona Medveda Kamnik. Pri raziskavi smo sodelovali s specialno pedagoginjo Romano Andrejko Kavčič, ki je bila v času opazovanj zaposlena v omenjenem vrtcu in je vodila individualne ure z otroki, ki so imeli dodeljeno dodatno strokovno pomoč – pomoč za premagovanje primanjkljajev, ovir oz. motenj. Na podlagi razgovora s specialno pedagoginjo smo se odločili, da bo opazovanje otrok trajalo tri mesece, in sicer od novembra do februarja. Vsi otroci, ki so sodelovali v raziskavi, so bili vključeni v program za predšolske otroke s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo. Na teden so imeli dodeljeni po dve individualni uri dodatne strokovne pomoči.

Glavni cilji obiskov otrok s terapevtsko psico, ki smo si jih zastavili, so bili:

- podaljšanje koncentracije in pozornosti ter večje sodelovanje pri danih nalogah (več ponovitev pri nalogah, kjer so ponovitve mogoče, manj spodbud za dokončanje nalog, manj prekinitev pri izvedbi nalog). To je veljalo za vse otroke razen Oskarja, pri katerem je bila pozornost dovolj dolga tudi brez spodbude psice.
- pri Oskarju je bil cilj, da bi premagal strah pred psico in se ob njeni družbi sprostil, kar pri ostalih otrocih ni predstavljalo problema.
- s prisotnostjo ter posledično božanjem in ljubkovanjem terapevtske psice smo želeli doseči, da bi se otroci sprostili in si popestrili učno uro.

3.1.2 Predstavitev otrok

V raziskavo je bilo vključenih pet otrok z motnjami govora in pozornostjo ter drugimi motnjami. Otroke smo izbrali glede na njihovo motnjo in glede na uro strokovne pomoči, ki je bila določena z urnikom, in sicer tako, da smo lahko vsakega otroka opazovali dvakrat tedensko. V času opazovanj so bili otroci stari od štiri do šest let. Starši izbranih otrok so pred opazovanjem podpisali soglasje za fotografiranje in snemanje otrok ter objavo

podatkov in slik v diplomski nalogi (priloga A). V nalogi uporabljamo izmišljena imena otrok.

- Blaž

Blaž (slika 2) je petletni deček, ki je imel v času bivanja v vrtcu kot pomoč za premagovanje primanjkljajev, ovir oz. motenj zagotovljeno dodatno strokovno pomoč, logopeda (1 ura tedensko) in specialnega pedagoga (2 uri tedensko). Strokovna delavca sta izvajala program individualno, bodisi v skupini ali izven nje. Blaž je bil opredeljen kot dolgotrajno bolan otrok z več motnjami in kot otrok z lažjo govorno-jezikovno motnjo. Bil je nežen fantek, vodljiv in pripravljen pomagati. Pri njem je bil najbolj opazen primanjkljaj pozornosti. Ves čas je želel biti v gibanju, pri igri je iskal družbo otrok, toda v konfliktnih situacijah je odreagiriral fizično in ne verbalno. Sovrstniku je včasih iztrgal igračo iz rok, ga tudi udaril, pogosto pa je tudi podrl, kar so otroci zgradili ali sestavili. Blaž je imel zelo rad živali. Njegova šibka področja so bila govor, koncentracija in občasno nasilno vedenje do drugih otrok. S pomočjo psičke Aje smo poskušali podaljšati njegovo pozornost in koncentracijo (umiriti njegovo željo po stalnem gibanju med nalogami, ki mu jih je zastavila specialna pedagoginja) ter zmanjšati občasno nasilno vedenje do otroka, ki je bil med uro prisoten. Blaž je Ajo sprejel zelo lepo in pred njo ni kazal nobenega strahu. Vsako uro, ko je bila psička prisotna, je bil zelo vesel in je vedno takoj sam vzpostavil stik z njo. Zelo rad se je igral zdravnike in zdravil Ajo, prav tako ji je rad brcal ali metal žogo po učilnici.

Slika 2: Blaž s psico Ajo

- Oskar

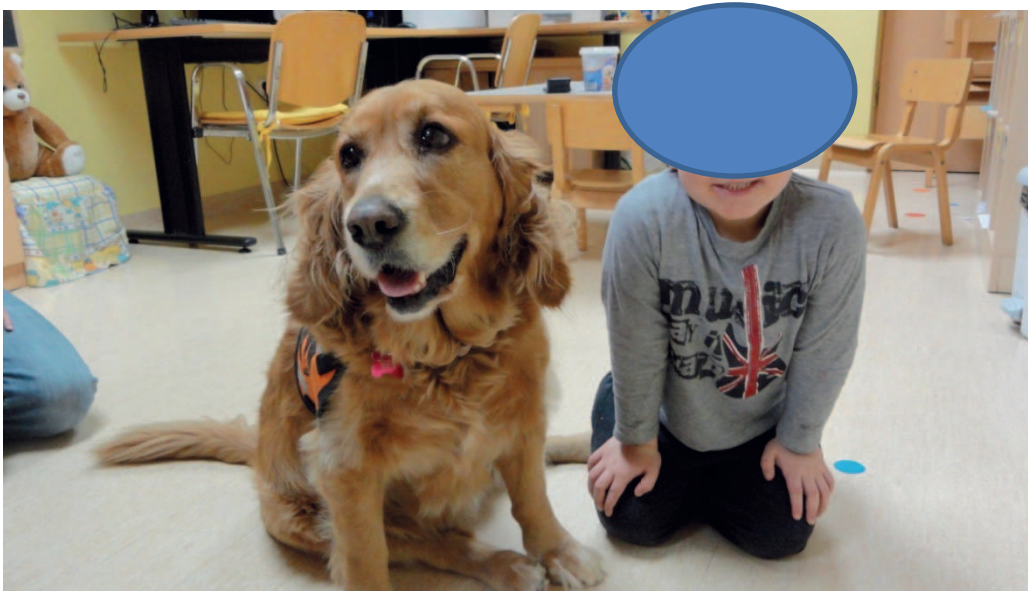
Oskar (slika 3) je bil med opazovanji star šest let. V času bivanja v vrtcu je imel zagotovljeno dodatno strokovno pomoč v obsegu treh ur na teden, in sicer za premagovanje primanjkljajev, ovir oz. motenj. Strokovno pomoč je izvajal specialni pedagog (defektolog) individualno v manjši skupini, delno v oddelku in delno izven oddelka. Oskar je bil opredeljen kot otrok z lažjo motnjo v duševnem razvoju. Pri njem je bilo na področju govora in jezika opaziti precejšnja odstopanja od sovrstnikov. Razumevanje je bilo dobro, opazne pa so bile precejšnje težave pri izražanju. Izrek glasov ni bil točen, izpuščal je zloge, deformiral je besede, zaradi česar je bil njegov govor nerazumljiv. Težave je imel tudi z motoriko. Rad je poslušal pesmice, izštevanke, rime, dramske ali lutkovne igrice, v katere se je zelo dobro vživel in jim sledil. Njegovo močno področje je bilo tudi sestavljanje po načrtu in poslušanje zgodb. Oskar je ob začetku raziskave ob obiskih psičke Aje kazal strah in nelagodje, ko se mu je psička približala, prav tako je bila potrebna spodbuda pri vzpostavljanju stikov s psičko. Pri Oskarju smo si postavili cilj, da bi z obiski s terapevtsko psičko poskušali spodbuditi glasnejši govor in pravilno izgovarjanje besed ter da bi premagal svoj strah pred psičko.

Slika 3: Oskar s psico Ajo

- Jaša

Jaša (slika 4) je bil v času opazovanj star pet let. Med bivanjem v vrtcu je imel zagotovljeno dodatno strokovno pomoč, ki se je izvajala v obsegu treh ur na teden bodisi individualno v oddelku bodisi izven oddelka. Pomoč je bila namenjena premagovanju primanjkljajev, ovir oz. motenj in jo je izvajal specialni pedagog. Jaša je bil opredeljen kot otrok z več motnjami, in sicer kot otrok z zmernimi govorno-jezikovnimi motnjami in kot dolgotrajno bolan otrok. Jaševa močna področja so bila groba motorika, splošna poučenost in radovednost, medtem ko je imel težave s pozornostjo, motoričnim nemirrom in kontrolo gibanja, grafomotoriko in govorom. Njegova usmerjena pozornost je bila kratkotrajna, pogosto je bil nemiren, tudi njegova koncentracija je bila slaba in kratkotrajna, čeprav je lahko ob zanj zanimivih stvareh ostal skoncentriran tudi dlje časa. Pri Jaši smo si postavili cilj, da bi z obiski s terapevtsko psičko poskušali podaljšati njegovo koncentracijo in pozornost pri nalogah, ki mu jih je zastavila specialna pedagoginja. Jašev odnos do psičke je bil zelo pozitiven, vedno je sam vzpostavil stik z njo, ob prisotnosti Aje ni kazal nobenega strahu in je bil njenih obiskov vesel.

Slika 4: Jaša s psičko Ajo

- Saša

Saša (slika 5) je bila med opazovanji stara pet let. V času bivanja v vrtcu je imela zagotovljeno dodatno strokovno pomoč, ki se je izvajala v obsegu treh ur na teden individualno, v oddelku ali izven oddelka. Pomoč je bila namenjena premagovanju

primanjkljajev, ovir oz. motenj in jo je v obsegu dveh ur na teden izvajal specialni pedagog, v obsegu ene ure na teden pa logoped. Deklica je bila opredeljena kot dolgotrajno bolan otrok z lažjimi govorno-jezikovnimi motnjami. Saša se je težko osredotočila na naloge, njena pozornost je bila slaba. Sicer je bila čustveno topla, odzivna in dobrovoljna deklica. Njen govor je bil težko razumljiv in še zelo nepopoln. Saša je krajšala besede, spuščala prvi zlog daljših besed, jih spreminjala in maličila, vsi glasovi še niso bili razviti, probleme je imela tudi s kontroliranjem slin. Saša je bila bolj tiha deklica, v pogovor se je vključila le ob spodbudi. Za izvajanje nalog, ki ji jih je dodelila specialna pedagoginja, je mnogokrat potrebovala veliko spodbude. Rada je sodelovala pri dejavnostih, ki jih je že poznala. Pri Saši smo si postavili cilj, da bi z obiski terapevtske psičke poskušali spodbuditi njen spontan govor in glasnejše izgovarjanje besed ter poskušali izboljšati njeno koncentracijo in pripravljenost sodelovati pri nalogah.

Slika 5: Saša s psico Ajo

- Matej

Matej (slika 6) je bil v času opazovanj star šest let. Ko je bival v vrtcu, je imel zagotovljeno dodatno strokovno pomoč, ki se je izvajala v obsegu treh ur na teden individualno izven oddelka. Pomoč je bila namenjena premagovanju primanjkljajev, ovir oz. motenj in jo je izvajal specialni pedagog. Deček je bil opredeljen kot dolgotrajno bolan otrok z zmernimi govorno-jezikovnimi motnjami. Matej je bil prijeten deček, zelo rad je pripovedoval, kaj se

mu je zgodilo, še posebej v krogu družine, imel je veselje do glasbe in vseh dejavnosti, povezanih z glasbo, rad je imel tudi živali. Njegova šibka področja so bila predvsem slabo razumevanje in sledenje navodilom, hiter in nerazumljiv ter tih govor, spremenjen izrek in jecljanje, kratkotrajna koncentracija in šibka pozornost. Imel je tudi slabše razvito grobo in fino motoriko, problem je predstavljala tudi slabša socializacija, kar se je kazalo predvsem pri vključevanju med vrstnike. Matej je imel do psičke Aje zelo pozitiven odnos, skoraj vedno je sam vzpostavil stik z njo. Pred psičko ni kazal nobenega strahu, toda če je psička zalajala, se je tako močno prestrašil, da je začel jokati in prenehal z vsem delom. Z obiski terapevtske psičke smo si pri Mateju postavili cilj, da bi izboljšali njegovo koncentracijo in pozornost pri nalogah, ki mu jih je zastavila specialna pedagoginja, ter da bi spodbudili njegov govor (glasnejši izgovor besed, pripovedovanje). S pomočjo psičke smo poskušali tudi okrepiti njegovo samozavest, da bi postal odločnejši, manj prestrašen in občutljiv.

Slika 6: Matej s psico Ajo

3.1.3 Predstavitev psice Aje

V raziskavi je sodelovala moja psička Aja (slika 7), ki ima opravljen izpit za terapevtskega psa. Aja je mešanica med zlatim prinašalcem in angleškim kokeršpanjelom in je bila v času raziskave stara devet let. Aja ima opravljen izpit za psa spremljevalca A in izpit za psa spremljevalca s preizkusom obnašanja v urbanem okolju in strokovnim izpitom za vodnika B-BH. Leta 2012 sva opravili izpit za terapevtski par pri društvu Ambasadorjev nasmeha. Na izpitu so preizkusili poslušnost psice, njen temperament, povezanost psa in vodnika, plašljivost, obnašanje psice v številčnejši in glasni skupini ljudi, odziv psice na invalidske

vozičke, bergle in druge pripomočke. Psica se je morala pustiti božati, pregledati in dvigniti tujcu, pri tem pa je morala biti sproščena in ni smela kazati nobenih znakov napadalnosti. Nato je sledil še teoretični izpit. Oba dela izpita sva opravili uspešno. Preden sva postali terapevtski par, so sledili še trije nadzorovani obiski v različnih ustanovah (obiskali sva dom upokoencev Center, Tabor-Poljane, vrtec Otona Župančiča v Ljubljani in CIRIUS Kamnik).

Slika 7: Psica Aja

Pasmi zlati prinašalec in angleški kokeršpanjel sta značajsko ljubeznivi, inteligentni, dojemljivi za učenje in prijazni do otrok (Falappi, 2002). Prav vse te lastnosti ima tudi Aja. Je tudi zelo potrpežljiva, ker je že nekoliko starejša, je tudi bolj umirjena. Je psica, ki ima zelo rada božanje in stalno bližino človeka. Aja je bila sterilizirana še pred prvo gonitvijo, kar je prednost, saj tako lahko delo terapevtskega psa opravlja skozi vse leto. Psice, ki niso sterilizirane, v času gonitev namreč ne smejo opravljati terapij zaradi čustvene nestabilnosti (so bolj nemirne, imajo krvavi izcedek).

Aja je na terapije prihajala rada in se vsakega otroka in prav tako specialne pedagoginje zelo razveselila. Uživala je, ko so jo otroci česali, ji skrivali piškote, ji metali žogo, jo povijali s povoji in ji zapenjali sponke na dlako. Tudi če jo je kateri od otrok preveč povlekel za dlako ali pohodil, se ni nikoli odzvala napadalno. Ko so otroci opravljali naloge je Aja večino časa spala. Če je otrok potreboval spodbudo za opravljanje naloge, smo z Ajo pristopili in ga poskušali ponovno motivirati za delo. Kadar ji je postalo dolgčas, se je želela

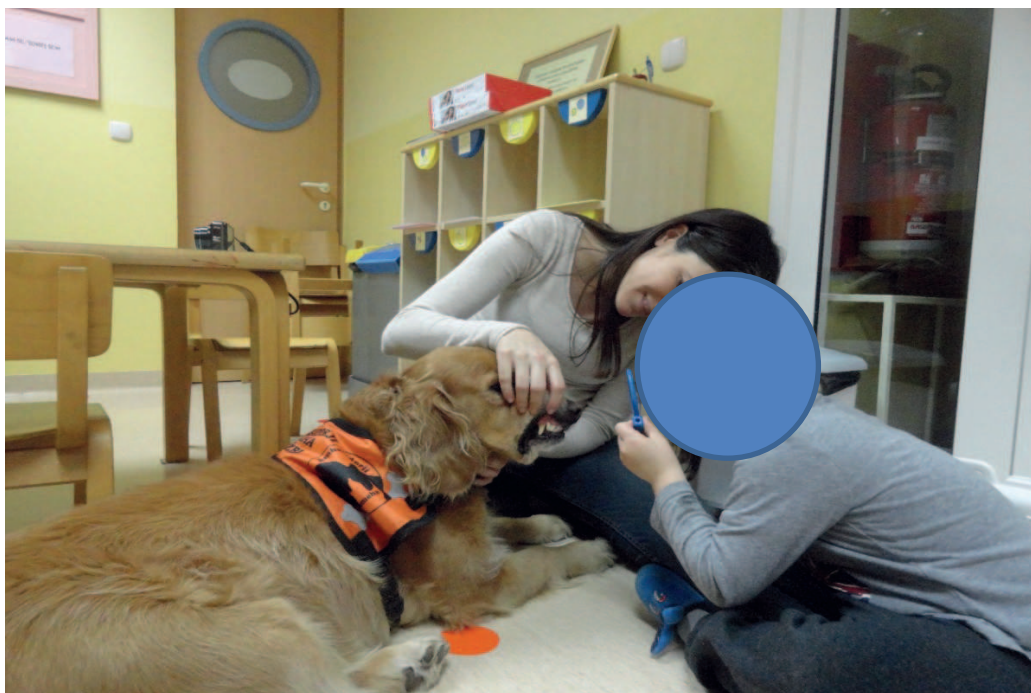
sprehajati po igralnici in iskati pozornost otroka in pedagoginje med delom. Ker bi s tem lahko otroka zmotila pri delu, smo jo zadržali na prostoru.

3.2 METODE

3.2.1 Čas in trajanje opazovanj

Opazovanja otrok so trajala od novembra 2012 do februarja 2013. Vsakega otroka smo opazovali dvakrat na teden po eno uro, prvi teden s psico in drugi teden brez nje. Tako smo v okviru raziskave vsakega otroka obiskali šestkrat s psico in šestkrat brez nje, skupaj dvanajstkrat. Ob koncu raziskave so imeli vsi otroci enako število opazovanj z obiskom psice in brez nje. Vsak obisk smo posneli z video kamero.

Ker so ure potekale individualno za vsakega otroka, je opazovanje potekalo ob različnih dneh v tednu. Sašo in Blaža smo opazovali ob torkih in četrkih, Oskarja in Jašo ob ponedeljkih in petkih, Mateja ob sredah in petkih. Opazovanja so potekala vsak teden ob isti uri v dopoldanskem času. Opazovalec je imel svojo mizo, kjer si je zapisoval in snemal delo otrok. S specialno pedagoginjo smo se dogovorili, da bo otrok dobil isto nalogo v tednu, ko ne bo psice, kot v tednu, ko bo psica prisotna. Tako smo dobili jasno sliko, kdaj je bila naloga bolje opravljena. Opazovali in zapisovali smo si, kakšna je bila koncentracija otrok pri opravljanju nalog, odnos do psice, komunikacijo otroka in njegovo vedenje. Specialna pedagoginja je imela za vsakega otroka pripravljen individualen načrt, po katerem je delala. V tednu brez psice je opazovalec le spremljal delo otrok, v tednu, ko je bila psica prisotna, pa sta s psico pri nalogah tudi sodelovala, tako da je Aja predstavljala nagrado za otroka. Če je otrok pri nalogi dobro sodeloval, je za nagrado lahko preživel določen čas v družbi psice, kot je prikazano na sliki 8, se je z njo igral »zdravnike«, ji metal žogo ali jo negoval.

Slika 8: Otrok se za nagrado lahko igra s psico

Teden brez psice

V tednu, ko psica ni bila prisotna, smo otroke le opazovali. Opazovalec je v igralnico običajno prišel pred otrokom, razen pri Blažu. Najprej je z otrokom navezal pogovor; ko sta otrok in pedagoginja pričela z delom, pa se je umaknil za svojo mizo in ju opazoval.

Teden s psico

V tednu, ko je bila psica prisotna, smo običajno z Ajo v igralnico prišli pred otrokom, razen pri Blažu; pri njegovem obisku pedagoginje smo v igralnico prišli skupaj. Pred prihodom otroka in specialne pedagoginje smo se z Ajo malo poigrali, dobila je priboljšek in vodo. Ob vstopu otroka in pedagoginje je Aja običajno najprej pozdravila pedagoginjo in nato otroka. Prvih nekaj minut je bilo namenjenih igri z Ajo. Tiste otroke, ki so se psice bali in se niso želeli igrati, smo skupaj s pedagoginjo spodbujali, da so z njo vzpostavili stik. Nato sta otrok in pedagoginja sedla za mizo in pričela z nalogami. Na začetku, ko je otrok delo običajno opravljal z zanimanjem, ju je opazovalec s svojega mesta le opazoval, Ajo je držal pri sebi, saj bi lahko zmotila delo otroka s stalnimi obiski in »butanjem s smrčkom«, predvsem pedagoginje. Ko smo opazili, da motivacija za delo upada, smo z Ajo pristopili in spodbujali otroka. Otroka smo poskušali motivirati, da je nadaljeval z nalogo tako, da si je lahko po opravljeni nalogi izbral igro, v kateri je sodelovala Aja. Na urah je Aja rada

sodelovala, občasno se je dolgočasila in je zaspala, takrat pa smo jo spodbujali s piškoti in pohvalami.

Primer: Oskar je dobil nalogo, da z vsako barvico riše po črti, ki je bila že narisana. Več barvic ko je uporabil in s tem obnovil narisani lik, več piškotov je lahko dal Aji. Skupaj smo prešteli, koliko barvic je uporabil, in nato je lahko pripravil tudi toliko piškotov za Ajo (slika 9).

Slika 9: Otrok šteje piškote za psico

3.2.2 Kazalniki dela otrok

Delo otrok smo ovrednotili s pomočjo več kazalnikov.

Dolžina učne ure dodatne strokovne pomoči

Dolžina učne ure predstavlja čas trajanja posamezne učne ure v minutah. Za začetek ure smo šteli, ko je otrok prišel v igralnico, za konec ure pa, ko je otrok zapustil igralnico. Kljub temu da naj bi učna ura trajala 60 minut, je v povprečju trajala od 38,60 do 56,05 minut (preglednica 3), in sicer zaradi različnih dejavnikov, kot so izmenjava informacij z vzgojiteljico (glede počutja otroka), predhodne aktivnosti otroka v skupini itd.

Preglednica 3: Opisna statistika dolžine učne ure (min) po otrocih (N = 12)

Otrok	Povprečje	Standardni odklon	Minimum	Maksimum
Blaž	38,60	2,00	18,62	54,12
Jaša	45,72	1,99	34,98	52,82
Matej	56,05	2,00	48,13	63,68
Oskar	52,51	1,99	43,13	64,07
Saša	42,54	1,99	29,97	60,80

Trajanje dela

Delo je definirano kot čas, ko je otrok aktivno opravljal naloge oz. sodeloval pri nalogah, ki mu jih je določila specialna pedagoginja. Celotno trajanje dela med učno uro smo določili tako, da smo od vsote trajanja posameznih nalog odšteli trajanje vseh motenj, zaradi katerih je otrok prekinil delo, in spodbud, ki so bile potrebne, da se je otrok vrnil k delu.

Število motenj in spodbud

Motnje so definirane kot prekinitev aktivnega dela otroka. Do motenj je prišlo zaradi različnih dejavnikov, kot so utrujenost otroka, naveličanost, motnje v koncentraciji, različni zunanji dejavniki, ki so zmotili otroka, želja po igri itd. Motnje so trajale pri posameznih obiskih in otrocih različno dolgo, prav tako je bilo različno tudi število motenj pri otrocih.

Spodbude so definirane kot potrebna motivacija za nadaljnje delo. Spodbude je otrokom običajno dajala specialna pedagoginja. Na urah, ko je bila prisotna psica, smo poleg specialne pedagoginje otroke spodbujali tudi s pomočjo psice. Ko je otroku padla motivacija za delo, smo z Ajo pristopili do otroka ter ga spodbujali za nadaljnje delo. Primer: Matej za nalogo razporeja like po barvi, kot je razvidno s slike 10. Opazovalec in Aja sedita ob njem ter ga spodbujata.

Slika 10: Spodbujanje otroka k opravljanju naloge s pomočjo psa

Zahtevnost in ponovljivost nalog

Specialna pedagoginja je imela pripravljene naloge za vsakega otroka po individualnem načrtu. Otroci so glede na svoje zmožnosti dobili različne naloge, ki so bile primerljive med tednom, ko je bila psica prisotna, in tednom, ko ni bila prisotna. Poleg samega števila nalog, ki jih je posamezen otrok izvedel med učno uro, smo naloge glede na otrokove zmožnosti tudi razdelili na zahtevne in nezahtevne. Kot zahtevne smo opredelili tiste naloge, za katere je otrok potreboval več koncentracije in so bile zanj težje, kot nezahtevne pa tiste, ki jih je otrok opravil z manj napora. Naloge smo razdelili tudi glede na to, ali je šlo za nalogo s ponovitvami ali brez ponovitev. Pri nalogah s ponovitvami smo določili največje možno število ponovitev. Tako smo lahko primerjali, ali je otrok ob prisotnosti psice naredil več ali manj ponovitev na nalogo. Pri nalogah brez ponovitev smo le določili, ali je nalogo opravil ali ne.

Primer naloge:

Jaša je v ponedeljek, tj. v tednu, ko Aja ni bila prisotna, dobil nalogo, da pripoveduje zgodbo ob slikah. Isto nalogo je dobil naslednji ponedeljek, ko je bila Aja prisotna. Pri nalogi v tednu, ko psica ni bila prisotna, ni želel sodelovati, zato naloga ni bila opravljena. V naslednjem tednu, ko je bila psica prisotna, ponovno ni želel sodelovati pri nalogi; ko pa smo mu za nagrado v primeru, da opravi nalogo, ponudili igro z Ajo, je nalogo opravil v celoti.

3.3 STATISTIČNA OBDELAVA PODATKOV

Pri statistični obdelavi podatkov smo uporabili dva modela. Prvi model (1) smo uporabili za obdelavo dolžine učne ure in števila izvedenih nalog. Za obdelavo trajanja dela, števila motenj in spodbud smo uporabili drugi model (2). Trajanje dela smo izrazili v minutah, pa tudi kot delež učne ure, saj so imeli otroci različno dolge učne ure. Tako smo lahko jasno ocenili, koliko časa od celotne ure je otrok dejansko sodeloval pri nalogah. Primer: ura je pri Jaši trajala 60 minut, od tega časa je Jaša sodeloval pri nalogah 30 minut, Matej je prav tako naloge opravljal 30 minut, vendar je njegova ura trajala le 45 minut. Matej in Jaša sta delo opravljala enako dolgo, toda delo, izraženo kot delež učne ure, kaže, da je Matej glede na čas, ki ga je imel na voljo, sodeloval večji del ure, in sicer 67 %, Jaša pa le 50 %.

$$y_{ijkl} = \mu + P_j + O_i + OP_{ij} + D_k + b_t (t_{ijkl} - \bar{t}) + e_{ijkl} \quad \dots(1)$$

$$y_{ijkl} = \mu + P_j + O_i + OP_{ij} + D_k + b_t (t_{ijkl} - \bar{t}) + b_z (z_{ijkl} - \bar{z}) + b_w (w_{ijkl} - \bar{w}) + e_{ijkl} \quad \dots(2)$$

pri čemer je:

y_{ijkl} – dolžina učne ure (v minutah) dodatne strokovne pomoči, število izvedenih nalog

y_{ijkl} – trajanje dela (v minutah, kot delež učne ure), število motenj, število spodbud

μ – srednja vrednost

P_j – sistematski vpliv psice ($j = 1, 2$; 1 = psica prisotna, 2 = psica ni prisotna)

O_i – sistematski vpliv otroka ($i = 1, 2, 3, 4, 5$)

OP_{ij} – interakcija med psico in otrokom

D_k – sistematski vpliv dneva ($k = 1, 2$; $k =$ prvi dan v tednu, 2 = drugi dan v tednu)

t_{ijkl} – zaporedni obisk ($l = 1, 2, \dots, 12$)

z_{ijkl} – delež zahtevnih nalog od skupnega števila izvedenih nalog

w_{ijkl} – delež nalog s ponovitvami od skupnega števila izvedenih nalog

b_t, b_z, b_w – koeficient linearne regresije

e_{ijkl} – ostanek

Statistično obdelavo podatkov smo izvedli s pomočjo statističnega programskega paketa SAS/STAT (SAS User's Guide, 2011) s proceduro GLM (General Linear Models). Osnovne statistične parametre smo izračunali s proceduro MEANS.

4 REZULTATI

4.1 KAZALNIKI DELA OTROK

Učna ura naj bi trajala 60 minut, toda v povprečju je trajala 47,09 minute (preglednica 4). Maksimalna dolžina učne ure je bila 64,07 minute, minimalna pa 18,62 minute. V povprečju so otroci opravljali naloge 29,26 minute. Maksimalna vrednost pri opravljanju nalog znaša 46,65 minute, minimalna pa 13,67 minute. Ker so imeli otroci različno dolge učne ure, smo v nadaljevanju namesto trajanja dela v minutah podrobneje obdelali le trajanje dela, izraženo kot delež od učne ure. Tako smo lahko jasno ocenili, koliko časa od celotne ure je otrok dejansko sodeloval pri nalogah. Povprečje deleža dela od učne ure je znašalo 62,65 %, maksimum 89 % in minimum 38 %. Otroci so v povprečju imeli 8,82 motenje, maksimum je znašal 31 motenj v eni učni uri. V povprečju so potrebovali 6,80 spodbude za nadaljevanje dela, maksimum pa je znašal 18 spodbud v eni učni uri. Otroci so v povprečju dobili 3,38 naloge, minimalno so dobili 2 nalogi, maksimalno pa 7 nalog v eni učni uri.

Preglednica 4: Opisna statistika kazalnikov dela otrok (N = 60)

	Povprečje	Standardni odklon	Minimum	Maksimum
Dolžina učne ure (min)	47,09	9,46	18,62	64,07
Trajanje dela (min)	29,26	7,85	13,67	46,65
Trajanje dela (%)	62,65	13,37	38,00	89,00
Št. motenj	8,82	7,20	0,00	31,00
Št. spodbud	6,80	5,39	0,00	18,00
Št. nalog	3,38	1,14	2,00	7,00

Na dolžino učne ure je imela psica statistično značilen vpliv. Tudi med otroki so bile značilne razlike v dolžini ure (preglednica 5), medtem ko interakcija med otrokom in psico, dan in zaporedni obisk niso imeli značilnega vpliva. Otroci ter interakcija med otrokom in psico pa na trajanje dela niso imeli statistično značilnega vpliva, medtem ko je psica imela statistično značilen vpliv na trajanje dela (preglednica 5). Vsakega otroka smo obiskali dvakrat tedensko. Ali smo otroke obiskali prvi ali drugi dan v tednu, ni statistično vplivalo na omenjeno lastnost. Prav tako zaporedni obisk otroka ter delež zahtevnih nalog in nalog s

ponovitvami niso imeli statistično značilnega vpliva na trajanje dela. Na število motenj sta imela psica in otrok statistično značilen vpliv. Prav tako sta imela otrok in psica statistično značilen vpliv na število spodbud. Ostali viri variabilnosti na število motenj in spodbud niso imeli statistično značilnega vpliva.

Preglednica 5: Viri variabilnosti in statistična značilnost njihovega vpliva na kazalnike dela otrok (p-vrednosti)

Vpliv	Dolžina učne ure	Trajanje dela	Št. nalog	Št. motenj	Št. spodbud
Psica	0,0423	0,0008	0,0908	0,0012	0,0001
Otrok	0,0001	0,1080	0,0003	0,0001	0,0001
Interakcija med psico in otrokom	0,6946	0,4308	0,7898	0,0881	0,1564
Dan v tednu	0,1155	0,9419	0,8325	0,6962	0,5782
Zaporedni obisk	0,8783	0,7141	0,5034	0,0706	0,0214
Delež zahtevnih nalog	/	0,8152	/	0,8876	0,1948
Delež nalog s ponovitvami	/	0,4385	/	0,0663	0,0205
R ²	0,566954	0,378683	0,396652	0,631522	0,726002

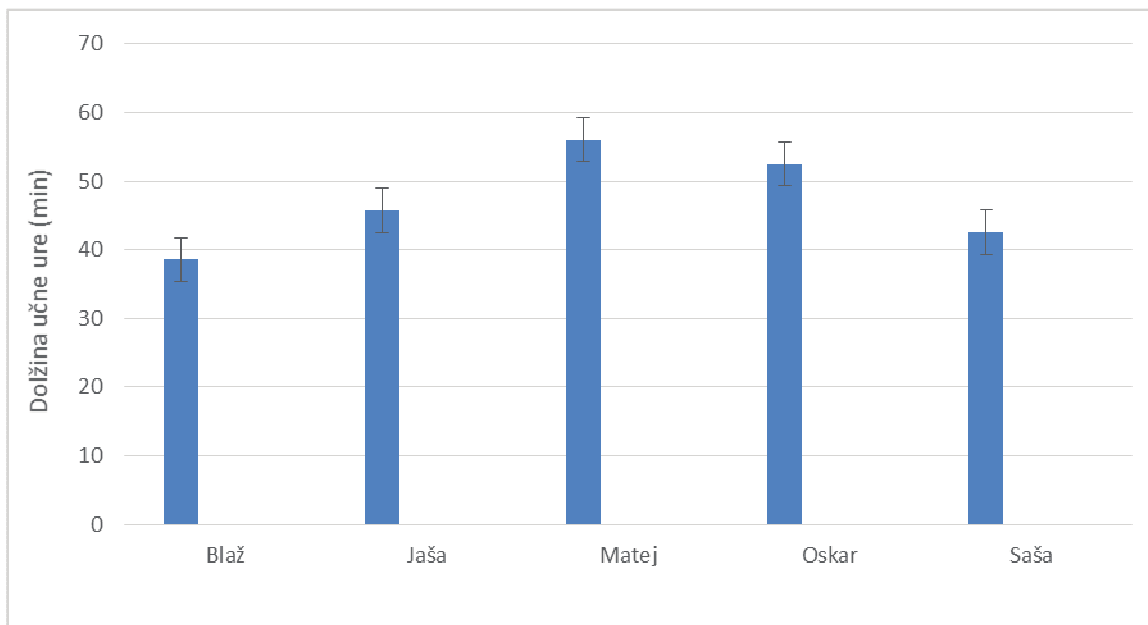
P ≤ 0,05 statistično značilno

Psica je imela na dolžino učne ure statistično značilen vpliv. Ob prisotnosti psice je učna ura v povprečju trajala 49 minut (preglednica 6) in 45 minut, ko psica pri uri ni bila prisotna.

Preglednica 6: Ocenjene srednje vrednosti dolžine učne ure ob prisotnosti ali odsotnosti psice (LS Means ± SE)

Psica	Dolžina učne ure (v min)	Standardna napaka (v min)	p-vrednost
Da	48,95	1,26	0,042
Ne	45,22	1,26	

Med otroki so bile značilne razlike v dolžini učne ure (preglednica 5). Matej je imel glede na ostale otroke najdaljše učne ure (slika 11), ki so v povprečju trajale 56 minut. Sledil mu je Oskar z 52 minut dolgimi učnimi urami in nato Jaša s 46 minutami ter Saša z 42 minut dolgimi učnimi urami. Najkrajše učne ure smo zabeležili pri Blažu, ki so bile v povprečju dolge le 39 minut.

Slika 11: Ocenjene srednje vrednosti dolžine učne ure pri posameznem otroku (LS Means \pm SE)

Na trajanje dela otrok je imela statistično značilen vpliv le psica ($P = 0,0008$). Otroci so ob prisotnosti psice v povprečju aktivno opravljali naloge 57,06 % učne ure in 68,24 % časa, ko psica pri uri ni bila prisotna (preglednica 7). Tako so ob odsotnosti psice otroci aktivno delali za 11,19 % več kot ob prisotnosti psice.

Preglednica 7: Ocenjene srednje vrednosti trajanja dela ob prisotnosti ali odsotnosti psice (LS Means \pm SE)

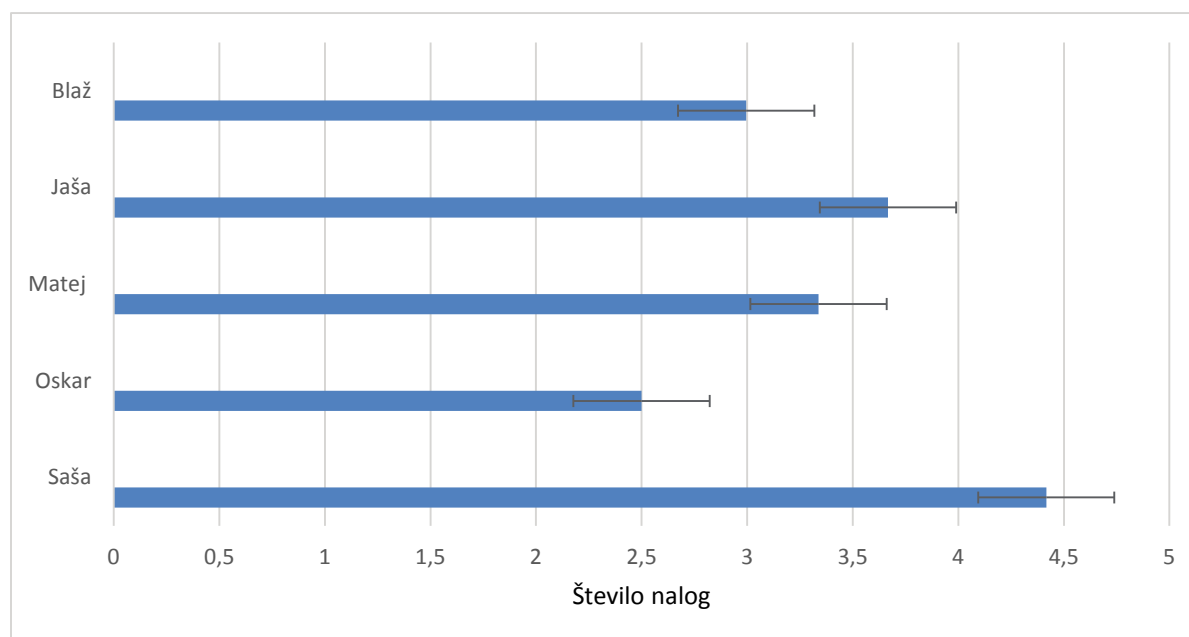
Psica	Trajanje dela v %	Standardna napaka	p-vrednost
Da	57,06	2,19	0,0008
Ne	68,24	2,19	

Psica na število opravljenih nalog med posameznimi učnimi urami ni imela značilnega vpliva (preglednica 8). Otroci so ob prisotnosti psice v povprečju opravili enako število nalog kot takrat, ko psica pri uri ni bila prisotna. Vendar so naloge opravili v krajšem času in bolj učinkovito.

Preglednica 8: Ocenjene srednje vrednosti števila opravljenih nalog ob prisotnosti in odsotnosti psice (LS Means \pm SE)

Psica	Število nalog	Standardna napaka	p-vrednost
Da	3,16	0,18	0,0908
Ne	3,60	0,18	

Otroci so na posamezni uri dobili različno število nalog (preglednica 5: $P = 0,0003$). Ker so bili različno stari in so imeli različne primanjkljaje, so se tudi naloge med njimi razlikovale. Slika 12 prikazuje, da je Saša na uro v povprečju dobila 4,4 naloge, Jaša 3,7, Matej 3,3, Blaž 2,9 in Oskar 2,5 naloge.

Slika 12: Ocenjene srednje vrednosti števila opravljenih nalog pri posameznem otroku (LS Means \pm SE)

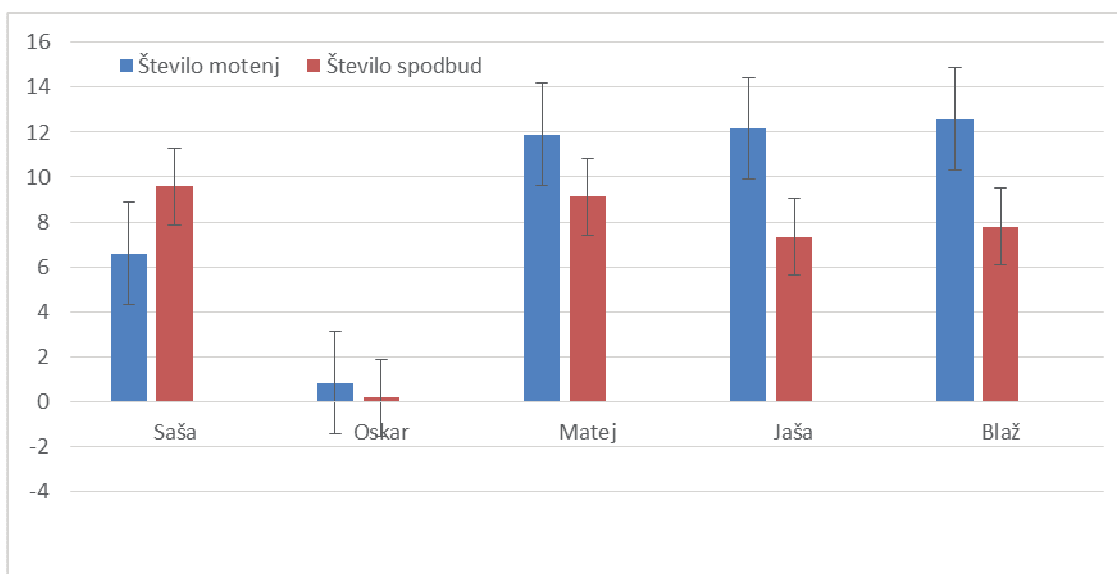
Med opravljanjem nalog je pri otrocih prihajalo do motenj, ki so jim običajno sledile spodbude za nadaljevanje dela. Prisotnost psice je značilno vplivala tako na število motenj, kot tudi spodbud (preglednica 9). Otroci so ob prisotnosti psice v povprečju 6,6-krat prekinili z delom, ko psica ni bila prisotna pa kar 11-krat. Tudi pri spodbudah je bilo podobno. Ob prisotnosti psice so otroci v povprečju potrebovali 5 spodbud, da so nadaljevali delo, ob odsotnosti psice pa 9. Na spodbude sta statistično značilno vplivala tudi delež nalog s ponovitvami (preglednica 5) in zaporedni obisk. Več ko je imela naloga ponovitev, več spodbud je bilo potrebnih. Za vsako ponovitev je tako otrok potreboval 0,04

$\pm 0,02$ več spodbude, da je nalogo dokončal. Z zaporednim obiskom učne ure pa se je število spodbud zmanjševalo, in sicer za $0,38 \pm 0,13$ spodbude na obisk.

Preglednica 9: Ocenjene srednje vrednosti števila motenj in spodbud med delom pri otrocih ob prisotnosti ali odsotnosti psice (LS Means \pm SE)

Psica	Motnje (\pm standardna napaka)	Spodbude (\pm standardna napaka)
Da	$6,58 \pm 0,91$	$4,77 \pm 0,59$
Ne	$11,05 \pm 0,91$	$8,83 \pm 0,59$
p-vrednost	0,0012	0,001

Med otroki so bile v številu motenj in spodbud značilne razlike (preglednica 9). Kot nam prikazuje slika 13, smo največ motenj zabeležili pri Blažu in Jaši. Sledil jima je Matej, nato Saša. Od povprečja je najbolj izstopal Oskar, saj je imel glede na ostale otroke zelo majhno število motenj. Prav tako je pri spodbudah izstopal Oskar, saj je glede na ostale otroke potreboval zelo malo spodbud. Največ spodbud za nadaljevanje dela je potrebovala Saša. Sledili so ji Matej, Jaša in Blaž.

Slika 13: Ocenjene srednje vrednosti števila motenj in spodbud pri posameznem otroku (LS Means \pm SE)

4.2 VPLIV PRISOTNOSTI PSICE NA GOVORNI JEZIK, NEMIRNOST IN STRAH PRED PSI PRI OTROCIH

Pozitivne učinke prisotnosti psice na otroke smo opazili tudi pri govoru otrok z govornim primanjkljajem. Napredek je bil opazen predvsem pri Saši, ki je bila bolj tiha deklica in je govorila le ob veliki spodbudi. Saša je besede, ki jih je dobila pri nekaterih nalogah, zaradi psice izgovarjala veliko glasneje in razločno, da bi jih lahko slišala tudi psica. Ko psica ni bila prisotna, je besede običajno le šepetala, velikokrat pa tudi ni želela sodelovati. Pri Oskarju in Mateju v govoru zaradi prisotnosti psice nismo opazili bistvenih razlik.

Prav tako smo opazili, da psica otroke pomirja. To je bilo vidno predvsem pri Blažu, ki se je tudi med delom želel ves čas gibati. Pri urah, ko je bila psica prisotna, se je bolj umiril, če smo mu med opravljanjem naloge dovolili, da se je dotikal psice. V tem primeru je ostal na mestu in sodeloval. Ko psica pri uri ni bila prisotna, je običajno med opravljanjem naloge vstajal in tekal po igralnici.

Pri Oskarju je psica pozitivno vplivala na njegov strah pred psi. Oskar je bil pri prvih urah zelo zadržan in ni imel pretirane želje po igri s psico. Ob spodbudah specialne pedagoginje in mene ji je počasi začel zaupati in je postajal bolj sproščen. Po nekaj obiskih je že ležal zraven nje in ji zapenjal lasnice na dlako ter se z njo igral (slika 14). Na zadnji uri pa jo je objel in ji dal poljub na glavo.

Slika 14: Otrok premaga strah pred psico

5 RAZPRAVA IN SKLEPI

5.1 RAZPRAVA

5.1.1 Kazalniki dela otrok

Psica je statistično značilno vplivala na dolžino učne ure dodatne strokovne pomoči (preglednica 6: $P = 0,042$). Ob prisotnosti psice je učna ura v povprečju trajala 49 minut (preglednica 6) in 45 minut, ko psica pri uri ni bila prisotna. Ko je bila psica pri uri prisotna smo večji del ure namenili igri s psico, ki je za otroka predstavljala nagrado za dokončano nalogo. Otroci so za nagrado po opravljeni nalogi lahko preživeli določen čas v družbi psice, prav zato je bila ura ob prisotnosti psice v povprečju za 4 minute daljša.

Psica je statistično značilno vplivala na delo otrok (preglednica 7: $P = 0,0008$), medtem ko na število opravljenih nalog ni imela značilnega vpliva (preglednica 8: $P = 0,0908$). Otroci so ob prisotnosti psice za 11,19 % manj časa aktivno opravljali naloge kot takrat, ko psica na individualni uri ni bila prisotna. Vendar so naloge opravili hitreje in bolj produktivno, da so preostali čas lahko namenili igri s psico. Tako so ob prisotnosti psice opravili enako število nalog v krajšem času kot takrat, ko psica na učni uri ni bila prisotna. Prav tako Maruyama (2010) opisuje pozitiven vpliv prisotnosti živali na študente v sposobnostih razmišljanja, reševanju problemov in nalog. Otroci so ob prisotnosti psice imeli manj motenj med opravljanjem nalog. Posledično so potrebovali tudi manj spodbud za nadaljevanje opravljanja naloge (preglednica 9). Na podlagi dobljenih rezultatov lahko sklepamo, da je psica pozitivno vplivala na motivacijo in koncentracijo otrok, saj so naloge opravili hitreje oz. učinkoviteje. Tudi Marinšek in Tušak (2007) navajata, da se pozitivni učinki uporabe živali kažejo v izboljšanju koncentracije, dolgotrajnejši pozornosti in večji motivaciji. Prav tako Alessandrini in sod. (1998) navajajo, da je bil viden napredek v izboljšanju koncentracije pri otrocih z Dawnovim sindromom pri terapijah s pomočjo živali. Otroke je k večji pripravljenosti za delo verjetno motiviralo tudi to, da so za nagrado, ko so nalogo opravili, lahko določen čas preživeli v družbi psice. Sodeč po rezultatih, so naloge opravljali z manj motnjami in spodbudami ter hitreje zato, da so se lahko čim prej in dlje igrali s psico. Kot motivacijo smo otrokom ponudili možnost, da več ko bodo naredili ponovitev na nalogo, več priboljškov bodo lahko dali psici, kar se je izkazalo za uspešno. To nam pove, da je pes za otroke močna spodbuda in lahko ohranja njihovo pozornost precej dlje časa.

5.1.2 Vpliv prisotnosti psice na govorni jezik, nemirnost in strah pred psi pri otrocih

Psica je pozitivno vplivala na govorni jezik in prav tako na komunikacijo otrok. Napredek je bil najbolj viden pri Saši, ki je ob prisotnosti psice na individualni obravnavi pri opisovanju slik, ki jih je dobila pri nekaterih nalogah, besede izgovarjala veliko glasneje, da bi jih slišala tudi psica. Ob prisotnosti psice je bila bolj pripravljena komunicirati s specialno pedagoginjo. To se ujema z navedbami Ocepka (2012), da imajo živali pozitiven vpliv na razvoj govora pri otrocih, saj s svojo atraktivnostjo in obnašanjem izvablajo iz otroka besedna sporočila; otrok ne ocenjujejo kritično in so potrpežljivi poslušalci. Tudi otroški psiholog Boris Levinson (Macauley, 2006; Friesen, 2010) je dokazal pozitiven vpliv prisotnosti psa na psiholoških obravnavah. Otroci, ki so bili bolj umaknjeni vase in nekomunikativni, so ob prisotnosti njegovega psa Jingla vzpostavili stik s psom in se z njim začeli pogovarjati. LaFrance in sod. (2006) navajajo, da prisotnost psa deluje kot neke vrste socialni katalizator in spodbuja medsebojno komunikacijo, in sicer tako verbalno kot tudi neverbalno. Jacobs (2013) pa je izpostavil, da raziskave kažejo pozitivne vplive terapije s pomočjo živali tudi na področjih razvoja jezika (jecljanje in zamuda govora).

Prisotnost psice na individualni obravnavi je med našo raziskavo na otroke delovala pomirjujoče. To je bilo vidno predvsem pri Blažu, ki je bil zelo živahen deček s hitro odvrnljivo pozornostjo. Za otroke z AD/HD je značilno, da imajo pomanjkljivo in zlahka odvrnljivo pozornost, so impulzivni in hiperaktivni (Kesič Dimic, 2009; Strong in Flanagan, 2011). Blaž je med opravljanjem nalog težko ostal na mestu in je rad tekal po igralnici. Če se je med delom lahko dotikal psice, ji kazal slike, ki jih je dobil pri nekaterih nalogah, je ostal na mestu in bolj zbrano opravljal naloge. O izboljšanju učnih sposobnosti ob prisotnosti živali pri hiperaktivnih otrocih z vedenjskimi problemi pišeta tudi Golin in Walsh (1994, cit. po Burch in sod., 1995).

V okviru naše raziskave je prisotnost psice vplivala tudi na zmanjšanje strahu otrok pred psom. To se je odrazilo pri Oskarju, ki je na prvih individualnih obravnavah ob prisotnosti psice kazal manjše nelagodje. Kadar se mu je psica približala ali se je nepričakovano premaknila, se je je ustrašil. Pri vzpostavljanju stikov s psico je na začetku potreboval spodbudo. Ker Oskar ni imel nobenih težav s koncentracijo in pozornostjo pri opravljanju nalog ter jih je večinoma opravil v celoti, psica na delo ni imela velikega vpliva. Se je pa napredek pokazal pri premagovanju strahu pred psico. Z vsakim zaporednim obiskom je

Oskar psici bolj zaupal. Po opravljeni nalogi je sam dal pobudo za igro z njo, najraje se je igral frizerja, tako da je psico krtačil in ji zapenjal lasnice. Na zadnji uri, ko je vsak otrok psico predstavil svoji skupini, pa je psico objel in ji dal poljub na glavo.

5.2 SKLEPI

Na podlagi rezultatov raziskave lahko sklepamo naslednje:

- psica je imela značilen vpliv na dolžino učne ure ($P = 0,042$) in trajanje dela otrok ($P = 0,0008$), ne pa tudi na število nalog ($P = 0,0908$). Ob prisotnosti psice je učna ura v povprečju trajala 49 minut oz. 45 minut, ko psica pri uri ni bila prisotna. Otroci so ob prisotnosti psice 11,19 % manj časa aktivno delali; vendar so kljub krajšemu času naredili isto število nalog. Sklepamo lahko, da je psica pozitivno vplivala na motivacijo in koncentracijo otrok, ki so naloge opravili hitreje oz. učinkoviteje.
- Psica je statistično značilno vplivala na število motenj ($P = 0,0012$) in spodbud ($P = 0,0001$). Otroci so ob prisotnosti psice na individualni uri imeli manjše število motenj in spodbud med aktivnim opravljanjem nalog.
- Prisotnost psice je pozitivno vplivala na govor otrok z govornim primanjkljajem. Otroci, še posebno Saša, so zaradi psice besede, ki so jih dobili pri določenih nalogah, izgovarjali glasneje in razločneje kot takrat, ko psica na individualni uri ni bila prisotna.
- Prisotnost psice je na otroke, še posebej na Blaža, ki je bil bolj živahen, vplivala pomirjajoče. Blaž se je ob prisotnosti psice umiril in manj tekal po igralnici ter bolje sodeloval pri nalogah, ki mu jih je dodelila specialna pedagoginja.
- Oskar je s pomočjo psice premagal manjši strah oz. nelagodje ob prisotnosti psa.

6 POVZETEK

Namen naloge je bil ugotoviti, ali prisotnost terapevtskega psa vpliva na delo otrok z motnjami govora in pozornosti med individualnimi urami dodatne strokovne pomoči.

Raziskava je potekala tri mesece, od novembra 2012 do februarja 2013, in sicer v različnih enotah Vrtca Antona Medveda Kamnik. V raziskavi smo sodelovali s specialno pedagoginjo Romano Andrejko Kavčič, ki je vodila individualne ure z otroki, ki so imeli dodeljeno dodatno strokovno pomoč kot pomoč za premagovanje primanjkljajev, ovir oz. motenj. V raziskavo je bila vključena devet let stara terapevtska psica Aja ter pet otrok z motnjami govora in pozornosti ter drugimi motnjami, starih od štiri do šest let. Vsakega otroka smo opazovali dvakrat na teden po eno uro, prvi teden s psico in drugi teden brez nje. Tako smo v okviru raziskave vsakega otroka opazovali šestkrat s psico in šestkrat brez nje, skupaj torej dvanajstkrat.

Na individualnih urah smo spremljali koncentracijo otrok pri opravljanju nalog. Merili smo, koliko časa od celotne ure je otrok namenil opravljanju dodeljenih nalog, šteli smo, koliko je bilo motenj med posameznimi nalogami in koliko je bilo potrebnih spodbud za ponovno opravljanje nalog. Prav tako smo opazovali komunikacijo otroka in njegovo vedenje ter odnos do psice.

Na dolžino učne ure so statistično vplivali psica ($P = 0,0423$) in otroci ($P = 0,0001$). Interakcija med otrokom in psico, dan v tednu in zaporedni obisk na dolžino učne ure niso imeli statistično značilnega vpliva. Na trajanje dela otrok je statistično značilno vplivala le psica ($P = 0,0008$), medtem ko otrok, interakcija med psico in otrokom, dan v tednu, zaporedni obisk, delež zahtevnih nalog in delež nalog s ponovitvami na delo niso imeli značilnega vpliva. Otroci so ob prisotnosti psice naloge opravljali 57,05 % učne ure in 68,24 % časa, ko psica ni bila prisotna. Na število izvedenih nalog psica ni imela statistično značilnega vpliva ($P = 0,0908$), med otroki pa so bile v številu izvedenih nalog značilne razlike ($P = 0,0003$). Otroci so ob prisotnosti psice opravili enako število nalog v krajšem času kot takrat, ko psica pri uri ni bila prisotna. Na število motenj in spodbud so imeli psica ($P = 0,0012$ za motnje in $P = 0,0001$ za spodbude) in otroci ($P = 0,0001$) statistično značilen vpliv. Ob prisotnosti psice smo zabeležili manjše število motenj in spodbud kot takrat, ko psica ni bila prisotna. Otroci so ob prisotnosti psice v povprečju delo prekinili 6,6-krat in potrebovali 5 spodbud za nadaljevanje dela, medtem ko se je število motenj povečalo na 11

in število spodbud na 9, ko psica pri uri ni bila prisotna. Na spodbude je statistično značilno vplival tudi delež nalog s ponovitvami ($P = 0,0205$) in zaporedni obisk ($P = 0,0214$). Več ko je imela naloga ponovitev, več spodbud je bilo potrebnih, da je otrok nalogo dokončal, in sicer $0,04 \pm 0,02$ več spodbude na ponovitev. Z zaporednim obiskom otroka se je število spodbud zmanjševalo za $0,38 \pm 0,13$. Na podlagi rezultatov lahko sklepamo, da so otroci imeli boljšo motivacijo in koncentracijo pri opravljanju nalog, ko je bila psica prisotna pri individualni uri.

Pozitivni učinki prisotnosti psice pri individualnih obravnavah so se pokazali tudi pri govoru enega izmed otrok z govornim primanjkljajem. Saša je ob prisotnosti psice besede, ki jih je dobila pri nekaterih nalogah, izgovarjala veliko glasneje, da bi jih slišala tudi psica. Zaradi prisotnosti psice je bila bolj pripravljena komunicirati s specialno pedagoginjo. Psica je na nemirne otroke delovala pomirjajoče; pri otroku, ki je ob njej kazal strah in nelagodje, je pripomogla, da je odpravil strah pred psom.

7 VIRI

Aktivnosti s pomočjo živali. Ambasadorji nasmeha.

<http://ambasadorji-nasmeha.si/aktivnosti-s-pomocjo-zivali> (10. avg. 2016)

Alessandrini B., Braccili T., Del Papa S., Di Blasio M., Montebello D., Pediconi O., Scaioli S. 1998. AAT for children with disabilities and other problems. V: 8th international conference on human- animal interactions: The changing roles of animals in society, Prague, 10-12 sept. 1998. Waltham: 97

Barba B.E. 1995. The positive influence of animals: Animal assisted therapy in acute care. *Clinical Nurse Specialist*, 9, 4: 91-95

Bergant T., Tomc Šavora P. 2012. Razvoj govora. *Moj malček*, 16, 4: 8-11

Burch M.R., Bustad L. K., Duncan S. L., Fredrickson M., Tebay J. 1995. The role of Pets in Therapeutic Programmes. V: *The Waltham book of human-animal interaction: Benefits and responsibilities of pet ownership*. Robinson I. (ed.). Oxford, UK, Pergamon: 55-69

Chandler C.K. 2012. *Animal assisted therapy in counseling*. New York, London, Routledge: 165-204

Coren S. 2010. *Pasja inteligenca: vodnik skozi misli, čustva in notranje doživljanje naših pasjih družabnikov*. Ljubljana, Debora: 341 str.

Cvetkovič J. 2016. Je pes volk? Sistematski in genetski pregled, 1. del. *Kinolog*, 1: 14-15

Demšar Goljevšček M. 2010. Terminologija na področju aktivnosti in terapije s pomočjo konja ter modeli razdelitve. V: *Konj-sprejemanje drugačnosti. II. Kongres terapevtskega jahanja v Sloveniji*, Kamnik, 14-15. maj 2010. Zadnikar M. (ed.). Kamnik, CIRIUS-Center za izobraževanje, rehabilitacijo in usposabljanje: 1-7

- Endenburg N., Baarda B. 1995. The Role of Pets in Enhancing Human Well – being. V: The Waltham book of human-animal interaction: Effects on Child Development. Robinson I. (ed.). Oxford, UK. Pergamon: 7-15
- Falappi R. 2002. Psi: spoznavanje in vzreja najbolj znanih pasem. Ljubljana, Mladinska knjiga: 320 str.
- Fogle B. 1997. Enciklopedija psov. Ljubljana, Založba Mežek: 312 str.
- Freedman A. H., in sod. 2014. Genome Sequencing Highlights the Dynamic Early History of Dogs. PLOS Genet, 10, 1: e1004016
- Friedmann E. 1995. The role of Pets in Enhancing Human Well – being. V: The Waltham book of human-animal interaction: Physiological Effects. Robinson I. (ed.). Elsevier Science Ltd: Oxford, UK. Pergamon: 33-53
- Friesen L. 2010. Exploring animal-assisted programs in children in school and therapeutic contexts. Early Childhood Education Journal, 37:261-267
- Grobler M. 1985. Govorni razvoj, razvojne težave in govorne motnje. Obzornik zdravstvene nege: 190-197
<http://www.obzornikzdravstvenenege.si/1985.19.2.190> (8. jan. 2016)
- Hart L. A. 1999. Methods, standards, guidelines and considerations in selecting animals for animal-assisted therapy. V: Handbook on Animal-Assisted Therapy: Theoretical Foundations and Guidelines for Practice. Fine A. (ed.). San Diego, Elsevier: 81-96
- Hatch A. 2007. The view from all fours: A look at an animal-assisted activity program from the animals Prespective. Anthrozoos, 20, 1: 37-50
- Hipoterapija. Center za izobraževanje, rehabilitacijo in usposabljanje Kamnik – CIRIUS.
<http://www.cirius-kamnik.si/jahanje/hipoterapija> (30. okt. 2015)

- Humphries T. L. 2003. Effectiveness of Dolphin-Assisted Therapy as a Behavioral Intervention for Young Children with Disabilities. *Bridges*, 1, 6: 1-10
- Isaacson M. 2013. The training and use of service dogs in occupational therapy education. *The Open Journal of Occupational Therapy*, 1, 2: 1-13
- Ilič N. 2013. Terapija s pomočjo živali-kaj to je in kako jo lahko uporabim. Ljubljana, Lumba: 40 str.
- Jacobs I.C. 2013. Animal-assisted therapy and the child-animal bond: Childrens well-being and behavior. Southern Illinois University Carbondale. Research Papers. Paper 427. http://opensiuc.lib.siu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1551&context=gs_rp (20. mar. 2016)
- Janežič S 1991. Razvoj govora in pomen komunikacije. <http://www2.arnes.si/~osngjp3/dokumenti/KAKO%20LAHKO%20POMAGAM/razvoj%20govora%20in%20pomen%20komunikacije.pdf>. (5. mar. 2016)
- Kaminski M., Pellino T., Wish J. 2002. Play and pets: The physical and emotional impact of child-life and pet therapy on hospitalized children. *Children's Health Care*, 31, 4: 321-335
- Kesič Dimic K. 2009. Adrenalinske deklice, hitri dečki: svet otroka z AD/HD. Nova Gorica, Založba Educa, Melior d.o.o.: 188 str.
- Keino H., Funahashi A., Miwa C., Hosokawa M., Hayashi Y. 2009. Psycho-educational horseback riding to facilitate communication ability of children with pervasive developmental disorders. *Journal of Equine Science*, 20, 4: 79-88
- Kranjc S. 1999. Razvoj govora predšolskih otrok. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete: 163 str.
- Kranjc S. Otroški govor. Jezik in slovstvo. Ljubljana, Filozofska fakulteta. <http://www.ff.uni-lj.si/publikacije/jis/lat2/038/12c03.htm> (4. jan. 2016)

- LaFrance C., Gracia L.J., Labreche J. 2006. The effect of a therapy dog on the communication skills of an adult with aphasia. *Journal of Communication Disorders*, 40: 215-224
- Lipnik J., Matič R. 1993. *Metodika govorne vzgoje*. Maribor, Založba Obzorja: 212 str.
- Macauley B.L. 2006. Animal-assisted therapy for person with aphasia: A pilot study. *Journal of Rehabilitation Research & Development*, 43, 3: 357-366
- Marino L., Lilienfeld S.O. 2007. Dolphin-assisted therapy: More flawed data more flawed conclusions. *Anthrozoos*, 20, 3: 239-249
- Marinšek M., Tušak M. 2007. *Človek – žival: zdrava naveza*. Maribor, Založba Pivec: 259 str.
- Marjanovič Umek L., Kranjc S., Fekonja U. 2006. *Otroški govor: razvoj in učenje*. Domžale, Izolit: 182 str.
- Maruyama M. 2010. The Effects of Animals on Childrens Development of Perspective – Taking Abilities. *Diddertations and Theses*. Paper 159 str.
- Morrison M.L. 2007 Health benefits of animal-assisted interventions. *Complementary Health Practice Review*, 12, 1: 51-62
- Ocepek R. 2012 *Vzgoja za odgovoren odnos do narave: Premagajmo predsodke do živali*. Ljubljana, Založba Agencija Baribal: 286 str.
- Ošlak M. *Govorno-jezikovne motnje*. Vrtec Mavrica.
http://www.vrtecmavrica-vojnik.si/datoteke/svetovalno_delo/govorno_jezikovni_razvoj.pdf (12. feb. 2016)
- Passolt M. 2002. *Hiperaktiven otrok: psihomotorična terapija*. Ljubljana, Zveza Sožitje-zveza društev za pomoč duševno prizadetim Slovenije: 167 str.

Pet partners. Terminology.

<https://petpartners.org/learn/terminology/> (20. nov. 2015)

Robinson I., McBride A. 1995. Relationships with Other Pets. The Waltham book of human-animal interaction: Benefits and responsibilities of pet ownership. Robinson I. (ed.). Oxford, UK, Pergamon: 113-125

Rotvejn Pajič L., Pulec Lah S. 2011. Prepoznavanje in diagnostično ocenjevanje motenj pozornosti in hiperaktivnosti. V: Učenci z učnimi težavami. Prepoznavanje in diagnostično ocenjevanje. Magajna L., Velikonja M. (ur.). Ljubljana, Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani: 161-187

Sas User's Guide: Statistic. 2011. Cary, SAS Institute

Shurtleff T.L., Standeven J. W., Engsberg J. R. 2009. Changes in dynamic trunk/head stability and functional reach after hippotherapy. Archives of Physical Medicine and Rehabilitation, 90, 7: 1185-1195

Skamlič N., Dular Kolar U., Korošec B., Ocepek N., Kovač B. 2015. Kriteriji za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oz. motenj otrok s posebnimi potrebami. Volk - Ornik N. (ur.). Ljubljana, Zavod RS za šolstvo.

<http://www.zrss.si/pdf/Kriteriji-motenj-otrok-s-posebnimi-potrebami.pdf> (15. mar. 2016)

Strong J., Flanagan O.M. 2011. Motnja pozornosti in hiperaktivnosti za telebane. Ljubljana, Pasadena: 338 str.

Urichuk L.J., Anderson D. 2003. Improving mental health through animal-assisted therapy. Angelfire.

http://www.angelfire.com/mh/chimo/pdf/manual_in_single_doc-Nov03.pdf (12. dec. 2015)

Walters E. S., Stokes T. 2008. Social effects of dogs presence on children with disabilities.
Anthrozoos, 21, 1: 1-11

<http://www.therapydogs.org/documents/Social%20effects%20of%20a%20dog%20on%20children%20with%20disabilities.pdf>

Wells D. 2007. Domestic dog and human health: An overview. British Journal of Health Psychology, 12, 1: 56-145

Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami. Ur. l. RS, št. 58/2011

Žerdin T. 2003. Motnje v razvoju jezika, branja in pisanja: kako jih odkrivamo in odpravljamo. Ljubljana, Svetovalni center za otroke, mladostnike in starše, Društvo Bravo: 303 str.

ZAHVALA

Zahvaljujem se mentorici doc. dr. Dušanki Jordan in somentorici doc. dr. Martini Ozbič za vse predloge, strokovno pomoč in podrobnejši pregled diplomskega dela. Zahvala gre tudi dr. Špeli Malovrh za statistično analizo in pregled diplomskega dela

Iskrena hvala Romani Andrejki Kavčič za vso pomoč, predloge, prilagajanja in pogovore. Hvala vsem petim otrokom za sodelovanje; polepšali so mi vsak dan raziskave. Hvala tudi staršem otrok za zaupanje. Od vseh vas sem se veliko naučila.

Hvala društvu Ambasadorjev nasmeha, da naju je z Ajo tako lepo sprejelo in izučilo za terapevtski par.

Največja zahvala pa gre moji družini. Brez vas ne bi bilo tega diplomskega dela. Oči in mami, hvala vama za vso podporo, pohvale, spodbude in kritike, ki sem jih potrebovala. Zahvalim se lahko le vama in vajini brezmejni ljubezni, da sem postala to, kar sem. Hvala za vsa varstva Neže in Bora. Hvala, ker sta v našo družino sprejela Ajo. Mami hvala, ker si mi omogočila, da sem raziskavo lahko opravila v Vrtcu Antona Medveda Kamnik, in prav tako hvala za vse nasvete pri pisanju diplomskega dela.

Ina, hvala ti, ker si prevzela pobudo, da je v našo družino prišla Aja. Hvala ti, ker sedaj lepo skrbiš za Ajo in ji s Hano lepšata starost.

Aja, hvala ti, ker si psička, ki sem si je vedno želela. Hvala, ker si potrpežljivo sodelovala pri moji raziskavi. Hvala ti za vse najine sprehode in trenutke, ki jih ne bom nikoli pozabila.

Denis, hvala za vso ljubezen. Hvala, ker me spodbujaš, poslušáš in tolažiš. Hvala, ker se lahko zanesem nate. Hvala, ker si tako dober očka in partner. Hvala tudi za pomoč pri reševanju vseh računalniških problemov.

Neža in Bor, hvala, ker sta moja sončka. Zaradi vaju se je vredno truditi.

PRILOGE

Priloga A:

Soglasje staršev

Kamnik, 5.11.2012

Spoštovani starši,

sem Ula Hojs študentka Biotehniške fakultete smer zootehnika. Za diplomsko nalogo bom naredila raziskavo o vplivu terapevtskega psa na otroke. Sem tudi članica društva Ambasadorjev nasmeha. V društvu Ambasadorji nasmeha izvajamo terapije in aktivnosti s pomočjo živali in rišemo nasmeha na obraz tistih, ki to najbolj potrebujejo. Pregarjamo strah pred psi in izobražujemo mladino na kinološkem področju. Za več informacij o društvu si lahko preberete na: www.ambasadorji-nasmeha.si.

S svojo psičko Ajo, ki ima uspešno opravljen izpit za terapevtskega psa, bom obiskovala otroke v različnih enotah vrtca Antona Medveda v Kamniku. Ker predvidevam obisk tudi v oddelku, v katerega je vključen vaš otrok, vas prosim za vaše soglasje, da dovoljujete moje obiske s psičko Ajo. Za lažje spremljanje rezultatov, bom delo s psičko in otrokom posnela. V diplomski nalogi pa bi uporabila tudi kakšno fotografijo za lažji prikaz dela. Prosim vas za soglasje, da dovolite fotografiranje in snemanje vašega otroka. Vse videoposnetke in fotografije bom uporabila izključno za diplomsko nalogo, prva tako tudi opise otrok in rezultate, ki jih bom pridobila z delom s psičko in otrokom. V kolikor boste želeli, vam bom pridobljene rezultate vpliva terapevtskega psa na otroke, tudi posredovala in prav tako celotno diplomsko nalogo. Za sodelovanje se vam lepo zahvaljujem.

Ula Hojs

IME IN PRIIMEK STARŠA:

IME IN PRIIMEK OTROKA:

PODPIS STARŠA: